

A Börzsöny–Ipoly-völgy természeti értékei a helyben élők megkérdezése alapján

HALÁSZ GERGELY^{1,2}, HAVEL ALEXANDRA^{1,2}, SALÁTA DÉNES², KÁPOSZTA JÓZSEF³,
KURCZ KRISTIÁN⁴, TORMÁNÉ KOVÁCS ESZTER²

¹Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Környezettudományi Doktori Iskola,
2100 Gödöllő, Páter Károly utca 1., e-mail: haligery@gmail.com

²Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet,
Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Tanszék,
2100 Gödöllő Páter Károly utca 1.

³Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Vidék- és Területfejlesztési Tanszék,
2100 Gödöllő, Páter Károly utca 1.

⁴Selye János Egyetem, Gazdaságtudományi és Informatikai Kar,
FEI UJS - 3322 Bratislavská cesta, 945 01 Komárno, Szlovákia

Kulcsszavak: természeti értékek, védett területek, tájhasználat változás, természeti haszonvételek, természethez kapcsolódás, társadalomtudományi felmérés

Összefoglalás: Cikkünk fő célkitűzése, hogy feltárja, hogy a Börzsöny–Ipoly-völgy (a Börzsöny nyugati és keleti térsége és az Alsó-Ipoly-mente által határolt terület) településeinek lakosai mit tartanak a térség legfontosabb természeti és táji értékeinek, milyen módon és minőségben kötődnek hozzájuk, és ez hogyan határozza meg identitástudatukat. Kutatásunkhoz 12 településen 118 helyi lakossal készítettünk félig strukturált interjút. Az interjúleiratokat kvalitatív és kvantitatív tartalomelemzésnek vetettük alá. Eredményeink azt mutatják, hogy a helyiek a térség legfontosabb természeti és táji értékeinek a vízkinccset (Ipoly, patakok, források, tavak) és a vizes élőhelyeket, a természeti képződményeket és a szárazföldi élőhelyeket tartják. A többség a Börzsönyhöz inkább jelen időben és aktív módon kapcsolódik (túra, kirándulás, séta), az Ipoly inkább a gyermekkort idézi és a szellemi, lelki töltetkezés színtere – körükben a vízisportok kevésbé hangsúlyosak. A haszonvételi formák közül leginkább a gombászás jellemző, de a helyiek a gyógynövényeket, a vadnövényeket és egyes növények virágzatát is gyűjtik. A tájhasználat változása és átalakulása szembetűnő, a bogyós gyümölcsösök eltűnőben vannak, az állattartás többnyire megszűnt, a monokultúrák művelés aránya növekszik, és vele együtt a birtok koncentrációs folyamatok erősödnek. Pozitív folyamat viszont, hogy néhány gazdálkodó újabb, produktívabb gyümölcsfajtákkal kísérletezik. A válaszadók térségre vonatkozó természetvédelmi tudása változó. A természeti környezet értékeinek védelmét leginkább a települési szemétszedések és az Ipoly takarítása jelentik, hasznos lenne a szelektív gyűjtés rendszerének térségi szintű kialakítása. A környezeti nevelés infrastrukturális elemei (erdei iskola, tanösvény, látogatóközpont, zöldút) meglehetősen hiányosak, fontos lenne a bővítésük. Szervezett formában szükség lenne a helyiek szemléletformálására (néhány iskolában működik ilyen jellegű jó gyakorlat), a környezettudatos gondolkodásmód kialakítására. Mindez pozitívan hatna a családok hulladékkezelési gyakorlatára és a védett területekhez való viszonyulásukhoz. A helyiek környezeti nevelésében és ismereteik bővítésében – az oktatási intézmények és civil szervezetek mellett – meghatározó közreműködő partner lehetne a Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság és az Ipoly Erdő Zrt. szakszemélyzete. Mindez elengedhetetlen a természeti erőforrások hosszútávú, tudatos és fenntartható kezeléséhez, megtartásához, amely a térség lakosságának egyik legfontosabb létalapja.

Bevezetés

A vidéki térségekben egyre jobban felértékelődik közös örökségünk, a táji, a települési, a kulturális és a természeti értékeink védelme, megtartása és hasznosítása, melyek hosszútávon fontos identitás erősítő, közösségépítő- és megtartó erőt jelentenek a helyi társadalom számára (Máté 2015).

A helyi erőforrások fontosságát a vidékpolitika is elismeri, amely az 1990-es években a globális fejlesztéspolitikában is változást eredményezett. A kulturális fordulat megjelenésével (Marsden 1999, Ray 2006, Horlings 2015, Csurgó et al. 2022) a hangsúly a külső (exogén), kívülről érkező erőforrásokra alapozott fejlesztésekről áttevődött a saját, belső (endogén) és mobilizálható erőforrásokra. Az endogén keretrendszer már a lokális természeti, társadalmi és a közösségben rejlő fejlődési potenciált tekinti alapvető fontosságúnak, így ezek szerepe felértékelődött (van der Ploeg és van Dijk 1995, Csurgó et al. 2022). Káposzta (2014) szerint egy-egy térség saját belső lehetőségei és az erejét jelentő természeti, környezeti, gazdasági és társadalmi tényezők, illetve azok átszervezése, újradefiniálása jelentős fellendülést eredményezhet. Az endogén stratégiák főként a periférikusabb vidéki térségekben célravezetőek, mert jobban összpontosítanak az adott régió igényeire és lehetőségeire (Páncsity 2020), ezek pedig pozitívan hatnak a fenntarthatóságra és a lokális közösségek megerősítésére (Slezák-Bartos 2024). Az endogén fejlesztési megközelítések támogatják ugyanis a helyi csoportok lokális döntéshozatali folyamatokban való aktív részvételét, így az érintettek hatást gyakorolhatnak a térségfejlesztés alakulására (Menelaos és Mark 2013). Az endogén fejlesztés előmozdítása magában foglalja a helyi erőforrásokra való építkezést és azok megfelelő külső erőforrásokkal való kiegészítését, a helyi ellenőrzés maximalizálását, a helyi tudás és a térségben lévő előnyök megőrzését, valamint az erőforrások megosztását és felhasználásuk méltányos biztosítását (Millar 2014).

A természeti tőke a fejlesztéspolitikában használt területi tőke kategória rendszernek az egyik típusa. A természeti tőke komplex fogalom, az ökoszisztémák élő és életelen elemeit integráltan jelenti, melyek hozamaikkal, az ökoszisztéma-szolgáltatásokkal javakat és hasznos szolgáltatásokat biztosítanak a társadalom tagjai számára (Sulyok 2021). Térségi szinten magába foglalja mindazon természeti összetevőket és mechanizmusokat, amelyek a helyben élők és a látogatók igényeit fedezik (Orosz 2020). Ennél fogva a természeti közeg a környezeti elemeinek szimbiózisa és kapcsolódása révén sokféle funkció ellátását eredményezi (Rodríguez et al. 2006, Bennett et al. 2009, Kalóczkai et al. 2015). A sokszínű ökológiai rendszer az ökoszisztéma-szolgáltatásokkal járul hozzá az emberi jólléthez (Kovács et al. 2011, Orosz és Barcsi 2019). Botos (2005) doktori értekezésében a természeti tőkét fenntarthatósági fókusszal vizsgálja és hangsúlyozza, hogy semmilyen más tőkével nem felcserélhető egyedi erőforrás, amelyet az emberiség készen kapott és elengedhetetlen a fennmaradásához. A természeti tőke, esetünkben a Börzsöny–Ipoly-völgy egésze, amely a maga komplex rendszereivel és folyamataival védendő térségi potenciált jelent.

A Magyar Országgyűlés a magyar nemzeti értékekről és hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény elfogadásával beindított egy széles körű, szervezett Kárpát-

medencei léptékű értékgyűjtési mozgalmat, melyhez egy innovatív jogi keretrendszert biztosít (Nemzeti Művelődési Intézet 2016). A mozgalom alulról felfelé szerveződő módon működik, célja a nemzeti – a magyarság számára fontos bármely materiális vagy immateriális – értékek azonosítása, szisztematikus gyűjtése, rendszerezése és védelme. A szellemi keretrendszert a Magyar Értékek Piramisa biztosítja hozzá (Lezsák 2022). A szubszidiaritás elve azt támogatja, hogy a döntések mindig az állampolgárokhoz legközelebb, a legalacsonyabb szinten, a leginkább hozzáértők bevonása által szülessenek (Böjthe-Kiss 2024), így a modell elemi egységét is a helyi értéktárak képezik: települési, tájegységi, megyei, ágazati és külhoni (Nemzeti Művelődési Intézet 2016). A mozgalom szervezését szakmai támogatását és felügyeletét a Hungarikum Bizottság látja el, mely 6 tematikus-ágazati szakbizottságból épül fel. A Természeti és Épített Környezet Szakbizottsághoz kapcsolódik a természeti környezethez tartozó értékek menedzsmentje: „az ember természetes környezetének tárgyi javai, különösen a fizikai és biológiai képződmények vagy képződménycsoportok, geológiai és geomorfológiai képződmények, természeti tájak, természeti területek, életközösségek és ökológiai rendszerek; valamint az embert körülvevő környezet fenntartásához kapcsolódó szellemi termékek” (Nemzeti Művelődési Intézet 2016).

A helyi értékek azonosítása és feltárása a településeken kezdődik a helyben élők közreműködésével (Lezsák 2022), hiszen sokszor generációkon átívelő személyes kötődésük révén ők rendelkeznek a legtöbb tudással és ismerettel szűkebb pátriájukról. Leginkább ők avatottak, érdekeltek és képesek az értékek sokszínűségén alapuló közös örökségük védelmére (Máté 2015). A helyi közösség minden esetben kulcsszerepet játszik egy térség táji jellegének, szellemi örökségének és a kulturális sajátosságainak az eredményes megőrzésében (Monspart-Molnár et al. 2015, Varga és Bajomi 2021, Havel et al. 2022). A helyi értékek listája folyamatosan bővíthető, ezen a gyűjtésen alapul a helyi értéktárak létrejötte és munkája (Lezsák 2022). Mindezek mellett a vidéki térségekben a jövedelem termeléshez is jelentősen hozzájárul a helyi természeti és kulturális erőforrások felhasználása (Bálint et al. 2007, Szöllősi et al. 2014). Az utóbbi években számos értékfeltáró terepkutatás zajlott az ország különböző részein és egyre gyakoribbak a helyiek bevonásán alapuló szélesebb spektrumot felölelő közösségi értékgyűjtések (Máté 2015).

Az 1960-as évek újszerű, sokszor kulturális erőforrásokra építő, endogén fejlesztési irányzatának megjelenése a helyi identitás kérdésével szervesül (Csurgó et al. 2022) és vizsgálata több más tudományterület mellett a földrajztudományban és a társadalomtudományban is megjelenik, ám egységes, elfogadott definíciója nincs. A helyi identitás kérdésével a konstruktivista vidékszociológia is behatóan foglalkozik (Páncsity 2020). A helyhez való kötődés sokrétűen hat az emberek életére, a helyi identitással való minél teljesebb azonosulás növeli a helyben élők elköteleződését és aktív szerepvállalását (Böjthe-Kiss 2024), valamint hajtóerőnek is tekinthető, amely a felelősségérzetet is fokozza (Schmied 1987, Páncsity 2020). Slezák-Bartos (2024) szerint a hagyományosan értelmezett közösségi fókuszú identitástudatnak 6 fontos részterülete van: hagyomány; időtényező, közösségi értékek és normák; társadalmi kapcsolatok és szo-

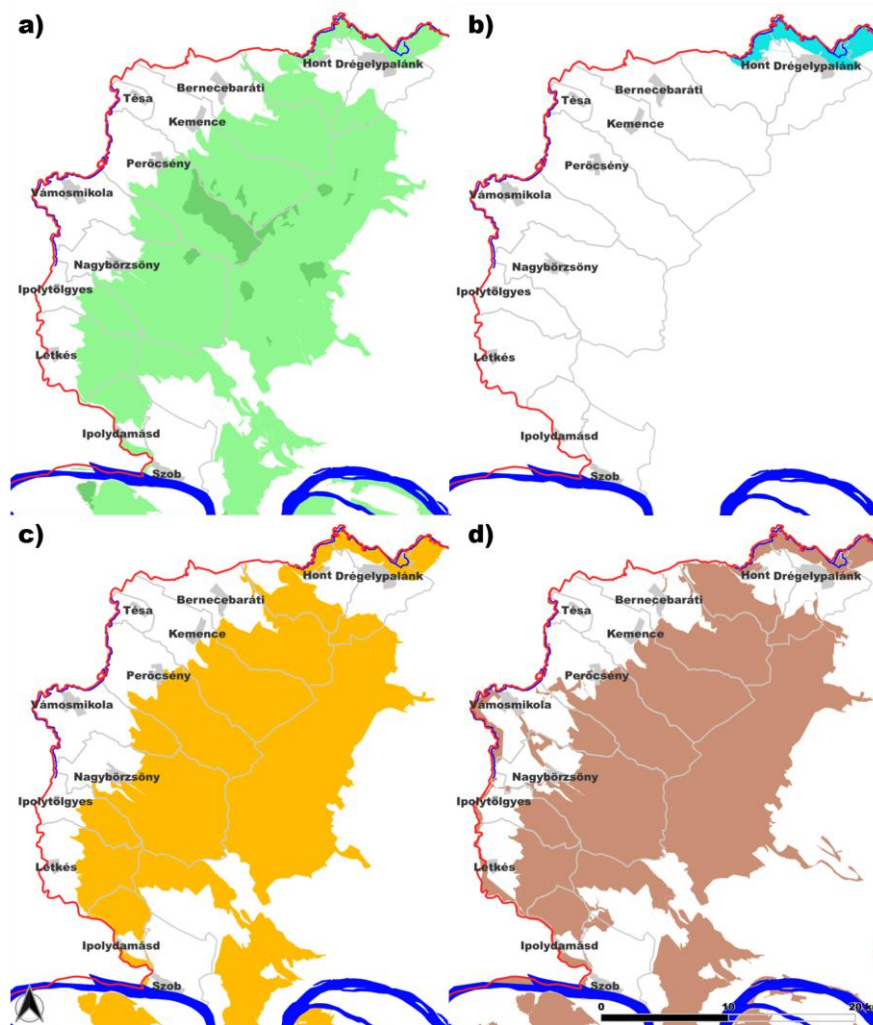
lidaritás; természet és környezet; kulturális sokféleség és identitás. A vidéki települések a természet közelsége és könnyebb hozzáférhetősége révén erőteljesen hozzájárulnak az emberek pszichológiai és fiziológia jóllétéhez, az egészségmegőrzéshez, csendesebb és nyugodtabb életteret, a csodás tájak – erdők és vizek – pedig számtalan lehetőséget kínálnak az aktív kikapcsolódásra, a szellemi és fizikai feltöltődésre és a szórakozásra. A közösségnek a környezettel és a természettel való szorosabb kapcsolódása, együttműködése és egysége harmonikusabb életet eredményez, és jelentősen hozzájárul a természeti erőforrások fenntarthatóbb kezeléséhez és megőrzéséhez. A lokális identitás meghatározó elem a közösség számára, mert hozzájárul saját társadalmi-kulturális örökségük – hagyományaik, szokásaik – és földrajzi, történelmi értékeik, jellegzetességeik megértéséhez, aktív megőrzéséhez és a következő generációknak való áthagyományozásához. A helyi értékek felfedezése és tudatosítása elengedhetetlen a kistépülések számára, mert értékteremtő mechanizmusa révén segít a hagyományok megőrzésében, a közösségépítésben, javítva a térség népességmegtartó képességét (Böjthe-Kiss 2024).

Jelen cikkben arra keressük a választ, hogy az érintett települések lakosai mit tartanak a térség legfontosabb természeti és táji értékeinek, milyen módon és minőségben kötődnek hozzájuk és miként alakítja identitástudatukat az őket körbevevő természeti környezet. Ehhez nagyszámú interjút elemeztünk kvalitatív és kvantitatív tartalom-elemzés kombinálásával.

Anyag és módszer

Vizsgálati terület

A kutatási terület 12 települést foglal magába (1. ábra), amely természetföldrajzi szempontból 4 kistájra tagozódik. Szob a Visegrádi-szoros kisvárosa; Nagy-Börzsöny, Perőcsény, Kemence, Bernecebaráti a Börzsöny részét képezi (korábban Börzsönyi-perem-hegység). Ipolydamásd, Letkés, Ipolytölgyes, Vámosmikola és Tésa az Alsó-Ipoly-völgy falvai, míg Hont és Drégelypalánk a Balassagyarmati-medence (korábbi nevén Középső-Ipoly-völgy) periferiáján található. A terület déli csücskében található Szob, a Börzsöny és a Helembai-hegység szurdok völgye után kitágul a térség, melyet keletről az Ipoly folyó, nyugatról a Börzsöny vonulata övez, majd északon az Ipoly, a Börzsöny és a Rétsági-medence újra beszűkíti a tájat.

1. ábra. A vizsgált települések és természetvédelmi érintettségű területek elhelyezkedése.
 a) országos jelentőségű, egyedi jogszabállyal védett (világoszöld) és fokozottan védett (sötétzöld) természeti területek; b) Ramsari területek; c) Natura 2000 különleges madárvédelmi területek; d) Natura 2000 különleges természetmegőrzési területek

Figure 1. Location of the settlements and protected areas in the study area. a) protected areas by national law (light green), strictly protected (dark green); b) Ramsar sites; c) Natura 2000 sites based on the Birds Directive of the European Union; d) Natura 2000 sites based on the Habitats Directive of the European Union

Történeti, társadalmi, gazdasági áttekintés

Az Ipoly és a Börzsöny ölelésében elhelyezkedő települések társadalmi és gazdasági egymásra hatása, együttműködése és egysége több évszázados történelmi jelentőséggel bír. Ikvai Nándor (1977) megemlíti, hogy a terület már a honfoglalás korában is lakott volt, a középkorban pedig az Ipoly mente mai Pest megyei részén már 10 falu létezett: (Ipoly)Damásd, Letkés, (Ipoly)Tölgyes, (Nagy)Börzsöny, Vámosmikola, Perőcsény, Kemence, Tésa, Bernece és Barát. Ikvai (1977) minden települést Ipoly mentinek titulál, függetlenül attól, hogy egy részük a Börzsöny alján található. Koczó (2013) is az Alsó-Ipoly mentéhez sorolja mind a 12 települést. Kóródi és Mondok (2023) – Hont

és Drégelypalánk kivételével – az Alsó-Ipoly mente desztinációhoz csak 10 falut sorol a területi összetartozás és térségfejlesztési lehatárolás alapján, melyet véleményük szerint turisztikai, gazdasági, demográfiai és geográfiai hasonlóságaik is alátámasztanak. A korábbi évszázadokban a községek között munkamegosztás és a termékek cseréje zajlott. A sík területeket inkább a földművelés jellemezte, a dombokon szőlőművelés és állattartás volt. A Börzsöny letelepedésre legalkalmasabb része az Ipoly folyó völgye volt, a középkorban gyorsan kimerülő arany-, réz- és kénbányászat folyt itt. Később jelentőssé vált a kereskedelmi célú erdőkitermelés, másrészt a lakosság növekedése is indokolta a kitermelést, ugyanis szükség volt a terület művelésbe vonására. A települések további terjeszkedését és vele a fejlődés általános akadályát a Börzsöny és Ipoly földrajzi korlátai jelentették. Eltérő korokban különböző gazdasági ágak domináltak és alakították a környéktől elzárt vidék viszonyrendszerét (Ikvai 1977). A 20. század második felében zajlott a tágabb térség falvai közötti legutóbbi nagyszabású, több évtizedes gazdasági–társadalmi kooperáció, a Börzsöny-vidéki málnatermő táj kialakulásával. Ennek létrejötte azonban inkább okozat, mint ok. Részben makrogazdasági és külső tényezőkből fakadt, de nélkülözhetetlenek voltak hozzá a táj belső, egységet mutató erőforrásai, mint például a hasonló ökológiai, társadalmi, gazdasági tényezők, az itt élők munkakultúrája, családszerkezete, termelési stratégiája (Bali 2005).

Csáky Károly szavaival élve: „Az Ipoly völgyében a besorolási kísérletek mindig nehézségekkel és buktatókkal jártak, ezért én sem ragaszkodom ehhez szorosan” (Csáky 2007). Csáky (2007) megemlíti, hogy nagyobb földrajzi egység, amely több kistáj és kultúrkör metszéspontjában található, azonosságok és elkülönülések egyaránt tetten érhetőek és néprajzi megosztottság jellemzi. Viszonylag kevés a területről szóló néprajzi forrásmunka (Ikvai 1977). Szembetűnő, hogy a területtel foglalkozó kutatók, szerzők ugyan változó, sokszor egyénre szabott nevezéktant használnak, de egységként tekintenek a térségre, az Alsó-Ipoly mentiségtől komplexebbnek érzik, a „börzsönyi minőséget” is meghatározónak tekintik. Ikvai (1977) egy helyen úgy fogalmaz, „Börzsöny hegység és Ipoly melléke gazdag táj”, Csáky (2007) „Börzsöny-Ipoly vidéki kistájnak” nevezi, Koczó (2013) kétféle elnevezést használ: „Börzsöny vidéke, Alsó-Ipoly mente” és „Börzsöny vidéke, Alsó-Ipoly-völgy”. Bali (2005) a Börzsöny és 25 km-es sugarú kiterjesztett környezetét „Börzsöny-vidék”-nek tekinti, melynek kutatási területünk a nyugati részterülete, de Koczó (2013) is alkalmazza a „Börzsöny-vidék” szókapcsolatot is.

A térségben jellemző volt a gyakori területi átszervezés az eltelt évszázadokban: gyakran kapcsolták a térségi falvakat olyan központokhoz, amelyek diszfunkcionálisak voltak, de mégis egyforma karakterű és kultúrájú embereket fogtak össze (Csáky 2007). Az egykori Hont vármegye egyazon közigazgatási egységbe tömörítette többek között az Ipoly-völgy és a Nyugat-Börzsöny falvait, 1724-ben Nagybörzsönyben, majd 1751 és 1826 között pedig Kemencén volt a vármegyeközpont (Ikvai 1977). Kemencén a vármegyeháza korhű műemlék épülete máig megtalálható. Napjainkban

is majdnem egyazon közigazgatási egységhez tartoznak a falvak. Hont és Drégelypalánk a Nógrád vármegyei Balassagyarmati járáshoz, a másik 10 település életének és működésének szervezője a Pest vármegyei Szobi járás.

Cikkünkben a térségi egységet elismerve, megtartva és hangsúlyozandó szinergikus egészként együtt vizsgáljuk a 12 települést, melyet “Börzsöny–Ipoly-völgyként” definiálunk, vagyis az Ipoly-völgy Börzsönnyel határos részeként.

A térséget alkotó kistájak természeti környezetének jellegzetességei

A Börzsöny az 1997-ben létrejött Duna–Ipoly Nemzeti Park törzsterülete, de a hegység jelentősebb része – Börzsönyi Tájvédelmi Körzetként – már 1978 óta országos jelentőségű védelem alatt állt (Füri 2019). Az Ipoly egyes szakaszai kimaradtak a vízsabályozásból pl. az Ipolyszög és Hont közötti rész, amely 1997 óta a Duna–Ipoly Nemzeti Park része (http1). A Börzsöny és az Ipoly-völgy is része a Natura 2000 hálózatnak (http2). Az Ipoly-völgy 2300 hektáros területét 2001 óta a Ramsari Egyezmény részeként nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyként tartják nyilván (http3). A Börzsöny-hegység és az Ipoly folyó az általunk kutatott területen több helyen találkozik pl. Ipolydamásd és Letkés, Bernecebaráti és Hont között.

Visegrádi-szoros

A terület tengerszint feletti magassága 107 és 220 méter között változik, az alapkőzet harmadidőszaki homokkő és andezittufa. Éghajlati szempontból mérsékelt meleg és hűvös közötti átmeneti zóna, az évi csapadék 580 és 650 mm között változik. A kistáj legjelentősebb eleme a Vác és Esztergom közötti Duna főmeder. A vízzel borított helyeken gyakran megjelenik a mocsári nőszirm (*Iris Pseudacorus*), a parton pedig a magas útifű (*Plantago altissima*), a homokos partokat a pusztai gyeppel jellemzi pl. bárányüröm (*Artemisia pontica*) és árvalányhaj fajok (*Stipa* spp.). A kistáj vegetációját megközelítőleg 400 faj alkotja, ezek közül kevesebb, mint 20 védett. A homokos talaj egyharmada szántó, ötöde szőlő, az erdő és gyümölcsös aránya elenyésző (Dövényi 2010).

Alsó-Ipoly-völgy

A terület tengerszint feletti magassága 115–208 méter, éghajlatát tekintve mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz, amely kifejezetten kedvez a szántóművelésnek és kertészeti kultúráknak. Az évi csapadékmennyiség 570 és 600 mm között ingadozik (Dövényi 2010). A villámárvizek gyakoriak az Alsó-Ipoly-völgyben (Csorba 2021). Az Ipolypartot mocsárrétek, láprétek és megművelt területek alkotják. A homoktalajon pusztai és gyönygyvirágos tölgyeseket találunk. Hozzávetőlegesen 400 növényfaj él a területen, amiből kevesebb, mint 20 faj védett (Dövényi 2010). A Börzsöny lábánál hosszan elnyúló völgyet réti és barna erdőtalaj fedi, melynek több mint a fele megművelt szántó. Az erdőszűltség a Burda, vagyis a Helembai-hegység völgy részében a legmagasabb. A kistáj jelentős része (89%) a Duna–Ipoly Nemzeti Parkhoz tartozik, 16% a Natura 2000 különleges természetmegőrzési terület (Csorba 2021).

Börzsönyi-peremhegység

A terület tengerszint feletti magassága 122 és 661 méter között változik, éghajlatát tekintve mérsékeltén hűvös, mérsékeltén nedves. Az évi csapadékmennyiség 600 és 750 mm között változik. A felszínt vulkáni eredetű andezittufa borítja. A kistáj vízháztartása szélsőséges és a kőzetfelszín is rosszabb vízmegtartó képességgel rendelkezik. A hegység számos változatos vízhozamú forrást rejt. Északon összefüggőbb bükkösök, gyertyános-tölgyesek jellemzik, a szűkebb völgyekben égerligetek találhatók. A térségben kizárólag itt honos a gímpáfrány (*Phyllitis scolopendrium*), de a szurdokvölgyekben a karéjos vesepáfrány (*Polystichum aculeatum*) is megtalálható. A medvehagyma (*Allium ursinum*) populáció is jelentős. A négy kistáj közül itt a legmagasabb a növényi fajszaám: 1000–1200, közülük hozzávetőlegesen 100–120 a védett fajok száma. Az nyugati domboldalt gyengébb minőségű barnaföld borítja, több mint a terület fele szántóként funkcionál, mérsékeltőbb a szőlő- és gyümölcsültetvények aránya (Dövényi 2010).

Balassagyarmati-medence

A kistáj tengerszint feletti magassága 126 és 180 méter között változik, éghajlati szempontból mérsékeltén meleg, mérsékeltén száraz. A csapadékmennyiség pedig 600–620 mm körül alakult (Dövényi 2010). A kistáj legfőbb eleme az Ipoly folyó, a partiszűrésű talajvízkészlete jelentős természeti érték. A folyópartot mocsárrétek és fűz-cserjések határolják. Sok értékes növényfaj található az Ipoly szabályozásakor levágott holtágakban (Dövényi 2010). A szabályozással a folyó medrét kiegyenesítették, így a villámárvizek gyakoribbak (Csorba 2021). A kistáj fajszaama 400–600, amelyből kevesebb, mint 20 faj védett. A nedves élőhelyeken ritka fajokat találunk: kálmos (*Acorus calamus*), békaliliom (*Hottonia palustris*) és vízitök (*Nuphar lutea*). A mocsárréteken és magassásosokba megjelenik a bántási sás (*Carex buekii*) és a hússzínű ujjaskosbor (*Dactylorhiza incarnata*) (Dövényi 2010). A terület legnagyobb része (kb. 40%) szántó. A kistáj Nyugati Börzsönnyel határos részén erdőgazdálkodás zajlik Csorba 2021).

Az adatgyűjtés és adatfeldolgozás módszertana

Kutatásunk során 118 interjú készült a településeken élő emberekkel (1. táblázat). Az interjúalanyok kiválasztása egy előzetes feltáró munkán alapult. Tudatosan minél diverzebb foglalkozású/szakmájú interjúalanyokat válogattunk össze, akik a települések többféle, eltérő alrendszerével kapcsolatos tudással, ismerettel rendelkeztek. A kezdeti ajánlásokat mindenhol a polgármester adta, majd hólabda módszerrel tovább bővítettük a kört. A térség 12 polgármesteréből 11-gyel sikerült interjút készíteni. A teljesség igénye nélkül a megkérdezettek között voltak önkormányzati munkatársak, egészségügyi dolgozók, mezőgazdászok, pedagógusok, civil szervezeti szereplők, egyházi munkatársak, nyugdíjasok, vállalkozók, turisztikában érdekeltek, mesteremberek, természetvédelemhez köthető szakemberek. Az 1. táblázat mutatja, hogy tele-

pülésenként milyen szakmai háttérrel rendelkező emberekkel interjúztunk. Voltak interjúalanyok, akik egyszerre többféle tevékenységben is érintettek voltak. Ettől függetlenül mindenkit a rá leginkább jellemző kategóriába soroltunk.

1.táblázat. A településenként megkérdezett különböző típusú interjúalanyok száma

Table 1. Number of different types of interviewees per settlement

Települések/ Szakmai csoportok	Önkormányzat (fő)	Mezőgazdaság (fő)	Oktatás és közművelődés (fő)	Civil szféra (fő)	Egyházi szféra (fő)	Turizmus és vendéglátás (fő)	Természet- védelem (fő)	Alkotó, kézműves (fő)	Nyugdíjas (fő)	Egyéb (fő)	Összesen (fő)
Dréglypalánk	2	2	2	1	1	1			1		10
Hont	2	1	4	1	1			1		1	11
Bernecebaráti	1	2	5			2				2	12
Kemence	2	1	3			2				1	9
Tésa	1		2	1		2				2	8
Perőcsény	2	2	1			3	2	1			11
Vámosmikola	2	2	6	1		1					12
Nagybörzsöny	3		2			4		1			10
Ipolytölgyes	4	2	1						1	1	9
Letkés	2		5	1		1				1	10
Ipolydamásd	2	1	1			1				2	7
Szob	1	1	5	1		1					9
Összesen (fő)	24	14	37	6	2	18	2	3	2	10	118

A nyitott és zárt kérdéseket tartalmazó félig strukturált interjúk (Newing et al. 2011) 2024 áprilisa és novembere között készültek, átlagosan 1,5–3 órás időtartamban. Az interjú hat részből állt: 1) demográfiai adatok; 2) településre vonatkozó általános kérdések; 3) helyi értékek (gasztronómia, mezőgazdaság, kézművesség, ipar, épített örökség, természeti kincsek, kulturális értékek); 4) helyi értékteremtők, értékőrzők; 5) kitörési pontok; 6) fejlesztési kérdések – csupán polgármestereknek. Ebben a cikkben az interjúalanyok természeti értékekkel kapcsolatos tudására és ezekhez való viszonyulásának feltárására fektetünk hangsúlyt. Az interjúkat papír alapú, helyszíni jegyzeteléssel rögzítettük, amelyek alapján összefoglalókat készítettünk. Cikkünkben két fő kérdésre keressük a választ: 1) Mit tudnak a helyiek az őket körülvevő természeti környezet értékeiről és mit tartanak fontosnak? 2) Miként kapcsolódnak a természeti értékekhez a tájhasználat, rekreáció, természetvédelem és -megőrzés alrendszerain keresztül?

A kérdésekhez kapcsolódó válaszokat Excel táblába rögzítettük, majd az egyes nyílt kérdésre adott válaszreakciókat tisztítás után kódoltuk, és részben kvalitatív, részben kvantitatív elemzésnek vetettük alá. A kvantitatív elemzés során az adatokat Excel program segítségével egyszerű statisztikai módszerekkel (gyakoriság, százalékos megoszlás) elemeztük az egész térségre vonatkozóan, és a szemléltetés érdekében diagramokon ábrázoltuk. A könnyebb értelmezhetőség miatt a szövegben kerekítve adjuk meg a százalékokat. A kvantitatív elemzés eredményeinek értelmezéséhez használtuk fel a kvalitatív elemzés eredményeit.

Egy-egy nyitott kérdésben azt kértük az interjúalanyoktól, hogy idézzenek fel három olyan rövid (lehetőleg egyszavas) asszociációt, amely elsőként eszükbe jut a tér-

ségről, egy másik nyitott kérdésben pedig a kedvenc tájban található helyükről érdeklődtünk. A beérkezett válaszokat szintén Excel táblába rögzítettük és a wordart.com nevű online szöveghő alkotó program segítségével feldolgoztuk.

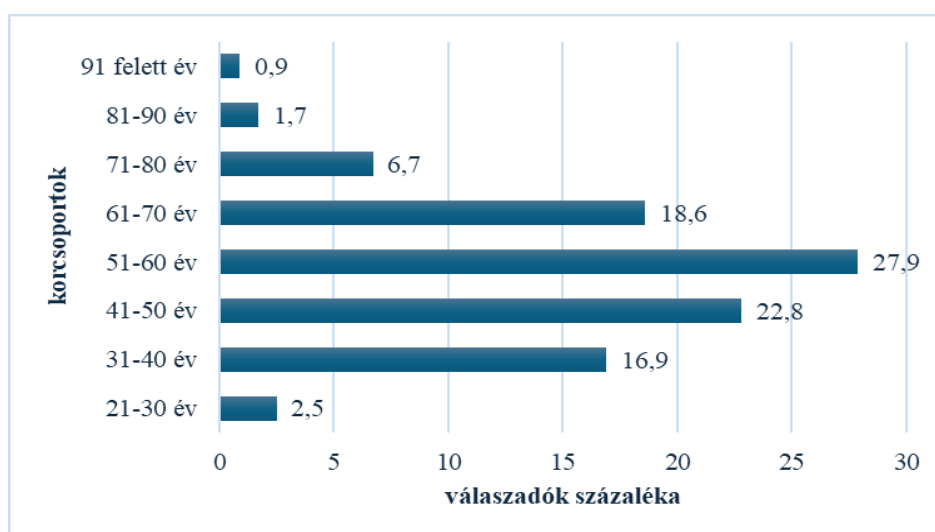
A cikkben található idézeteket többféle rövidítéssel és egy szám megadásával jelöltük attól függően, mely településen készült és hányadik sorszámú interjúalannyal. A települések neveinek rövidítése: Drégelypalánk–DP, Hont–H, Bernecebaráti–B, Kémence–K, Tésa–T, Perőcsény–P, Vámosmikola–V, Nagybörzsöny–NB, Ipolytölgyes–IT, Letkés–L, Ipolydamásd–ID, Szob–SZ. A V7 jelölés pl. a vámosmikolai hetedik interjúalanyunkat jelöli.

Eredmények

Az eredmények tárgyalását először az interjúalanyok főbb jellemzőinek összegzésével kezdjük, majd a térséggel kapcsolatos asszociációjukat ismertetjük. Ezt követi a sokszínű természeti értékek több aspektusból történő elemzése (természeti értékek felidézése, védett területek, természetvédelmi tapasztalatok, helyiek természeti értékekkel való kapcsolódásának módjai, tájhasználat-változás és környezeti neveléshez, szemléletformáláshoz szükséges infrastruktúra vizsgálata). A harmadik nagyobb egységben a települési értékek témakörére fókuszálunk és az értékőrzésben való részvételt vizsgáljuk.

Demográfiai jellemzők

118 helyi lakossal készült interjú, 68 nővel (58%) és 50 férfival (42%). A válaszadók között leginkább az aktív, dolgozó korosztály (31–60 éves) képviseltette magát, interjúalanyaink a legnagyobb arányban (28%) az 51–60 éves korosztályhoz tartoztak (2. ábra).

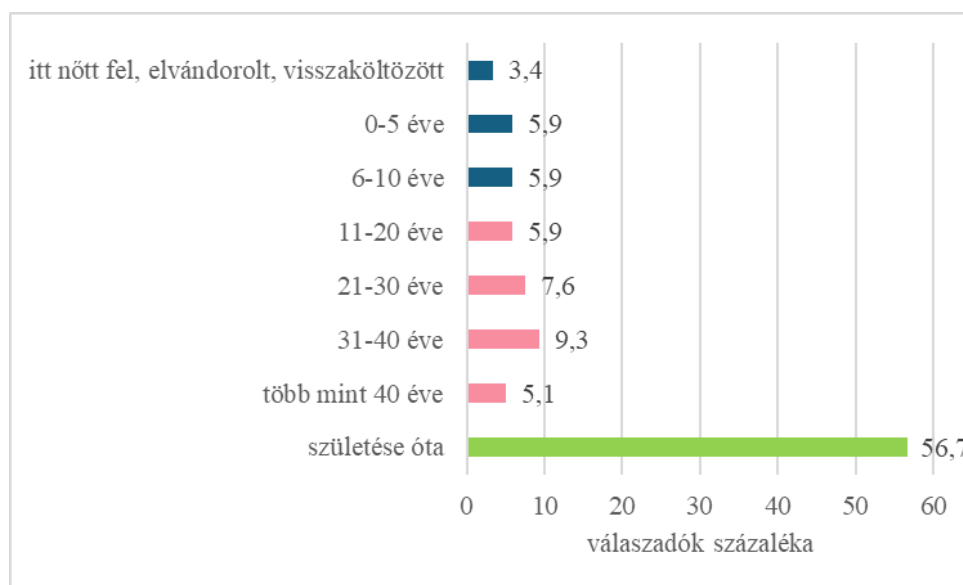

2. ábra. A válaszadók korosztályonkénti megoszlása

Figure 2. Distribution (percentage) of respondents by age group

A válaszadók többsége (56%) felsőfokú végzettséggel rendelkezett, középfokú végzettsége a válaszadók 42%-nak volt, és 2% említette csak, hogy alacsonyabban kvalifikált.

A megkérdezettek közül 57% a születése óta a térségben él (3. ábra). A 3. ábra mutatja, hogy a betelepülők többsége (28%) több mint 10 éve érkezett, és kevesen (12%) vannak azok, akik az elmúlt évtizedben telepedtek le a kutatási területen. Mindez arra enged következtetni, hogy interjúalanyaink kellő alapossággal átlátják a helyi és a térségi viszonyokat, így megalapozott véleményt fogalmaznak meg.

3. ábra. A válaszadók százalékos megoszlása az alapján, hogy mennyi ideje élnek a térségben.

Kék szín: kevesebb, mint 10 éve; rózsaszín: több mint 10 éve; zöld szín: születésük óta

Figure 3. Distribution (percentage) of respondents based on how long they have been living in the region. Blue: less than 10 years; pink: more than 10 years; green: since birth

A térséggel kapcsolatos asszociációk és kedvenc hely a tájban

Az interjú egy rövid, célzott kifejtős kérdéssel indult, amelynél arra voltunk kíváncsiak, hogy melyik három szót társítják a válaszadók először a kutatási térséghez, majd egy következő nyílt kérdésben a kedvenc helyeiket tártuk fel. Mivel a két kérdésre adott válaszok jelentős átfedést mutatnak, így együtt tárgyaljuk ezeket az eredményeket.

Az első, asszociációkkal kapcsolatos válaszokból (4. ábra) azonnal kitűnik a két domináns természeti képződmény a Börzsöny és az Ipoly elsőse, a többség kedvenc helyének az Ipoly-partot tartja és a sok faluban megtalálható jellegzetes pincéket, pinceházakat, pincesorokat. Az interjúalanyok reflektáltak az őket körülvevő közeg jellemzőire (pl. természeti szépség, gyönyörű természeti környezet, csodálatos vidék) és markánsan megjelent az otthon kifejezés is. Mindkét kérdés esetében sokan reflektáltak a természet különböző elemeire (pl. hegy, hegyek, erdő, fák, folyó), kiemelték számukra fontos helyeket (pl. Dunakanyar, Drégelyvár, Tsitári-forrás, Honti-szakadék,

Ruzsás-hegy, Galla, Tésai-fürdő, hidegréti Ipoly-torkolat) és felidéztek jelzőket (pl. gyönyörű, dús, zöld, természetközeli, szépséges, csendes, békés, ékszerdoboz). Kedvenc helyként többen hivatkoztak saját otthonukra és udvarukra, az egyes falvak templomdombjaira, de népszerűek voltak a horgászto és a horgász hely szavak is. Mindkét kérdésnél a válaszok egy része jóléti aspektusokhoz is kötődött (pl. béke, nyugalom, csend, érintetlenség). Az asszociációk között a térség általános állapotára utaló negatív töltetű jelzők és kifejezések is felmerültek (pl. elmaradott, elzárt, fejletlen infrastruktúra, pénzhány), illetve térségspecifikus fogalmak (pl. bogyós gyümölcs, gomba, szlovák határ, határvidék, palócság, palóc vidék).

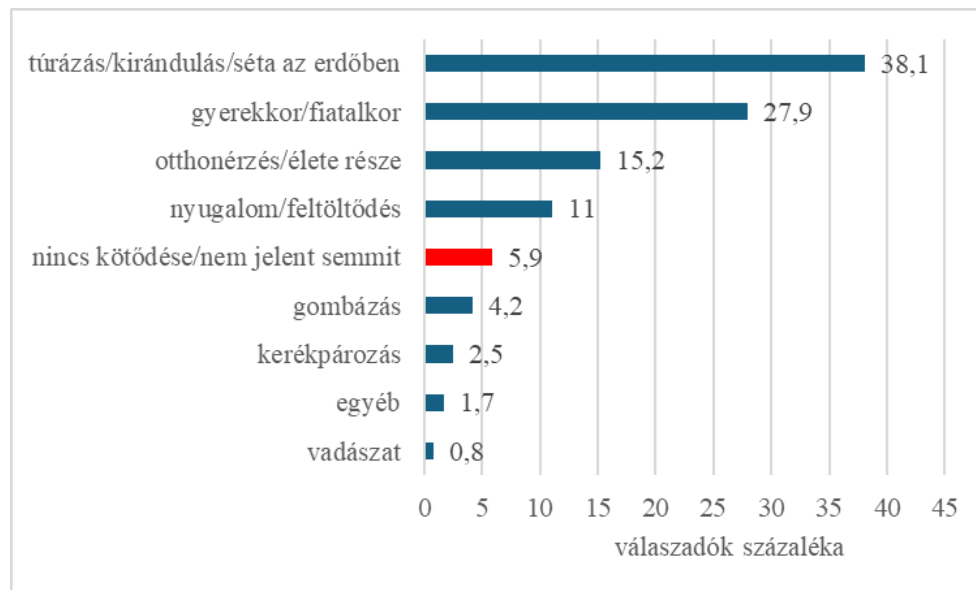

4. ábra. A válaszadók elsődleges asszociációi a térségről – szófelhő a válaszokból

Figure 4. Respondents' primary associations related to the region – word cloud based on responses

A Börzsönyhöz és az Ipolyhoz való kötődés

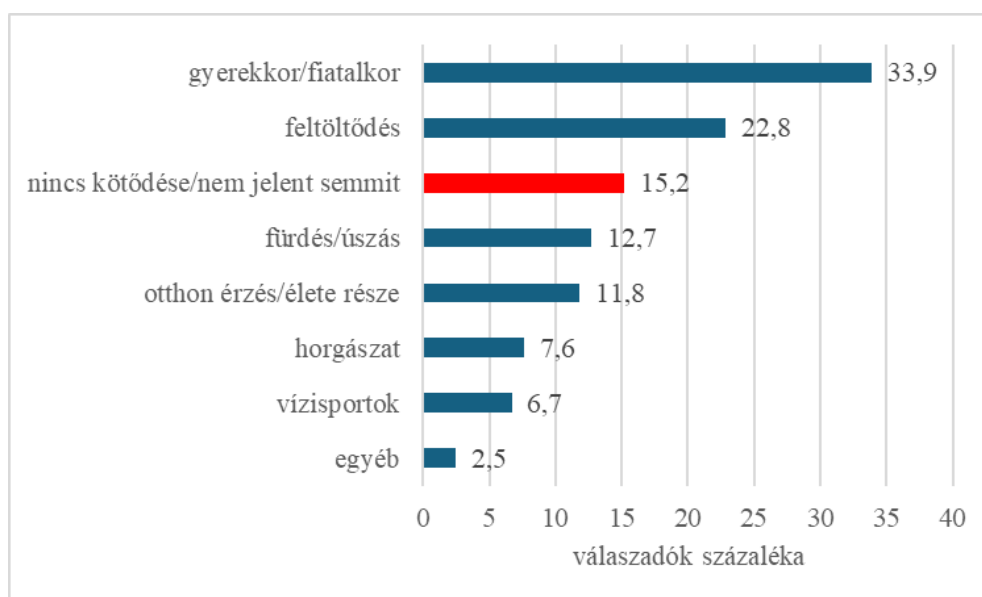
A vidék két legemblematikusabb természeti képződménye vitathatatlanul a Börzsöny és az Ipoly. Megvizsgáltuk, milyen módon és minőségben kapcsolódnak hozzájuk a helyiek, egyáltalán jelent-e bármit is számukra ez a kiváltságos természetközeli életmód, kihasználják-e az előnyeit.

5. ábra. A „Mit jelent Önnek/Jelent-e Önnek bármit a Börzsöny?” kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása. Pirossal jelöltük azt a válaszlehetőséget, amely a Börzsönyhöz való kötődés hiányát mutatja

Figure 5. Distribution (percentage) of responses to the question “What does Börzsöny mean to you?/Does Börzsöny mean anything to you?” Responses indicating a lack of connection to Börzsöny are marked in red

A válaszadók többsége (38%) az aktív kikapcsolódást részesíti előnyben, legyen szó erdei sétáról, könnyedebb kirándulásról vagy hegyi túrákról (5. ábra). „Természetjárás, túrázás, hatalmas a hegység” (NB9). „Szoktunk túrázni, kutyákkal sétálni az erdőben, kisvasúttal felmegyünk és visszatúrázunk” (P9). Az interjúalanyok 28%-a a saját gyermek- és fiatalkora által élte meg a hegységgel való elsődleges kapcsolódást. Felidéztek a legemlékezetesebb szülőkhöz, nagyszülőkhöz köthető családi élményeiket: „Nagymamával mentünk fáért az erdőbe, kijártunk játszani gyerekként az erdőbe” (NB8). „Gyermekkort idézi – sokat tanultam az állatokról, növényekről, a természeti erőkről és nyugalom megismeréséről” (DP7). Az idősebb generációnak még az állatok legeltetésével, őrzésével kapcsolatos emlékképei is felderengtek. „Szeretem az erdőket, gyerekkoromban sokat jártam máhát legeltetni és a Szondi-kápolnához” (DP2). Voltak, akiknél erős érzelmi kötelék formájában nyilvánul meg a kapcsolódás (15%), életük meghatározó részének és otthonuknak, szülőföldjüknek tekintik a Börzsönyt. „Életet ad az erdő és a víz, a szép természetközeli élet itt megvalósítható, ezért választottuk, jó élettér” (H3). „Örök szerelem, nincs egy unalmas pillanata, arca, óráról-órára változatos formát mutat folyamatosan, a legváltozatosabb képét mutatja” (P3). További 11%-nak pedig a nyugalom és feltöltődés jutott eszébe róla. „Lelki és fizikai feltöltődés, gyönyörűség” (DP10).

6. ábra A „Mit jelent Önnek/Jelent-e Önnek bármit az Ipoly?” kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása. Pirossal jelöltük azt a válaszlehetőséget, amely az Ipolyhoz való kötődés hiányát mutatja

Figure 6. Distribution (percentage) of responses to the question 'What does the Ipoly mean to you?/Does it mean anything to you?' The response option indicating a lack of connection to the Ipoly is marked in red

A többség (34%) folyóval való kapcsolata a gyermek- és fiatalkori élményekre szorítkozik. Családdal, barátokkal lejártak fürdeni, olykor horgászni, sátorozni, sokak pedig felidéztek, miként tanultak meg úszni az Ipolyban (6. ábra). „Gyerekként ott töltöttem a nyarakat, fiatal felnőttként is, közösségi kapcsolódás volt, vasárnaponként lejártak a fiatalok fürödni, strandolni, a szabályozásnál ez megszűnt, alkalmatlan lett rá a terület” (V1). „Fürdés gyerekkorban, mindkét nagyapámnak az ipolyszakállosi réten volt kaszálója, úszni a Tésai út mellett szoktam a 60-as években” (V12). „Gyerekkori fürdések, ott voltak a túloldalon a katonák és visszazavartak minket, ha túl közel voltunk” (ID4). Az interjúalanyok közel azonos százaléka (23%) él a folyó által kínált feltöltődési lehetőséggel. Mindez egyfajta külső kapcsolódást takar: folyóparti merengés, séta, biciklizés, kutyasétáltatás a parton, egyedül vagy a családdal, gyerekekkel. „Feltöltődés, vízcsobogás, szívesen lemegyek kedvtelésből” (V7). „Nyugalom, kikapcsolódás, mentsvár és elmenekülés a társadalom elől” (DP9). 15% azt fogalmazta meg, hogy nincs igazán kötődése hozzá, nem jelent számára semmit, melyet többen a gyermekkorban átélt negatív tapasztalattal, élménnyel magyaráztak, ebből fakad a távolságtartásuk. „Nem kötődöm hozzá, majdnem belefulladtam, nem szeretem” (P1). Kemencét elkerüli az Ipoly, messzebb húzódik a falutól, így érthető, hogy a 9 kemencei interjúalanyból 5 a nagyobb távolsággal és kieső jellegével magyarázta a kötődés hiányát. „Az Ipolyhoz annyira nem, messze van” (K5). A horgászatot és a vízi sportokat viszonylag kevesen említették.

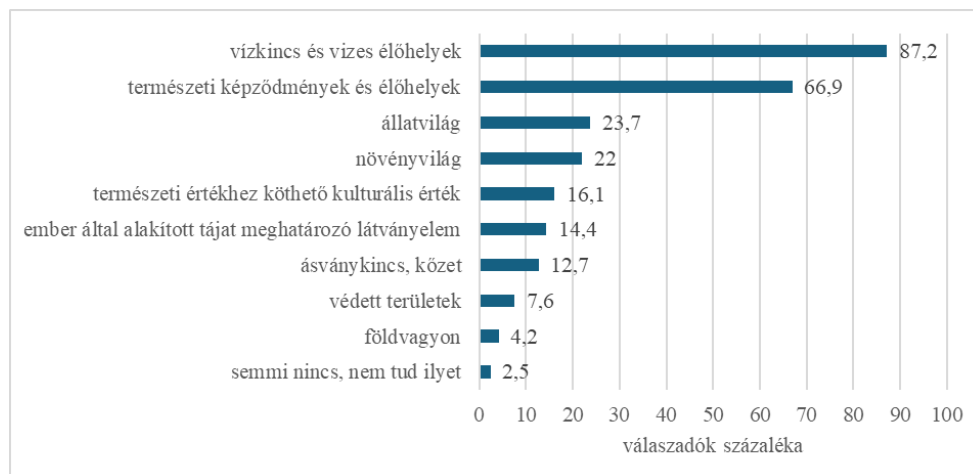
Szembevető ugyanakkor, hogy a Börzsönyt a megkérdezettek többsége a jelenben aktív kikapcsolódásra használja, míg többekben gyermekkori, fiatalkori családi, baráti élményeket aktivál. Az Ipoly a többség számára döntően a gyermek- és fiatalkort idézi,

inkább tehát múltbéli jelentőséggel bír. A jelenben elsődlegesen a feltöltődéshez biztosít teret a lelki, mentális, absztraktabb kapcsolódás révén, de a vizes közeg aktív hasznosítása és ezen funkciója – legyen szó kikapcsolódásról vagy sportról – kevésbé jelentős. Szembetűnő az is, hogy a Börzsöny esetében csupán 6% nyilatkozta, hogy nem jelent számára semmit, az Ipoly esetében már kb. 2,5-szer több interjúalany, vagyis 15% volt hasonló állásponton.

Egy zárt kérdés erejéig kitértünk arra, hogy „Melyik a fontosabb számukra: a Börzsöny vagy az Ipoly?”. A válaszadók 59%-a számára mindkettő, vagyis azonos jelentőséggel bírnak, 20% inkább a Börzsönyt választotta, 5% pedig az Ipolyt.

Természeti és táji értékek

A térség természeti értékeit felmérő nyílt kérdésre adott válaszokat kategóriákba soroltuk (7. ábra). A visszacsatolások alapján a vízkins és a vizes élőhelyek témaköre, illetve a természeti képződmények és az élőhelyekkel kapcsolatos említések voltak a helyben lakók számára az elsődlegesek.

7. ábra. Az interjúalanyok által említett természeti értékek százalékos megoszlása

Figure 7. Distribution (percentage) of natural values mentioned by interviewees

Vízzel kapcsolatos értékeket és vizes élőhelyeket a válaszadók 87%-a említett, leggyakrabban patak, forrás, kút, melegvízű forrás, tó, horgásztó, holtág, Ipoly, Ipoly árter, Ipoly-part, égerláp, jó minőségű rétegvizek és ivóvízbázis kerültek szóba. Néhány konkrét elhangzott példa: Báró-kút, Katalin-forrás, Oszlopó-forrás, Bacsika-kút, Kozarek-tó, Új-Ipoly-csatorna (Trianon-csatorna), Honti égerláp. Az említésszámokból kitűnik, hogy mind az Ipoly, mind a településekhez és a külterületükhöz köthető források, kutak kitüntetett szerepet játszanak az itt élők körében.

A válaszadók 67%-a emblemikus természeti képződményeket és élőhelyeket idézett – erdő, fák, Börzsöny, puszták, nyereg, völgy, ősgyep, sziklai gyep, kaszáló maradványok. Néhány példa: Rustok-hegy, Magyar-hegy, Panholtz, Tsitári-völgy, Csóványos, Galla, Kőkút-rét, Koppány-nyereg, Vörösharasz-völgy, Honti-szakadék.

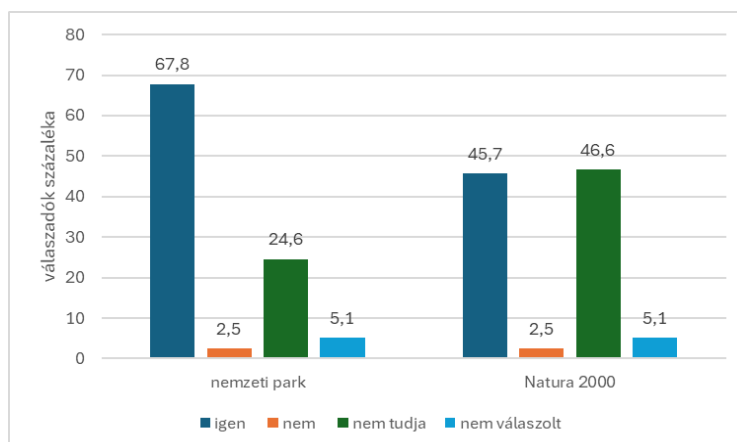
Összesítettük hány említést kapott a térség két legemblematikusabb természeti képződménye: a Börzsönyt 43 válaszadó (36%), az Ipolyt pedig (Ipolyvölgy, Ipolyártér, Ipolyholtág kifejezések is beleszámítva) 65-en (55%) emelték ki. A mélyebb térségismeret fokmérője, ha az interjúalanyok konkrét földrajzi és tulajdonnevet említenek. Esetünkben 61 fő (52%) volt ezzel az ismeretanyaggal felvértezve.

Az állatvilágot a válaszadók 24%-a emelte ki. Néhány példa: gyurgyalag, fehérhátú fakopáncs, kis légykapó, nyaktekercs, tengelic, vörösbegy, mocsári teknős, borz, őz, foltos szalamandra, petényi márna. A megkérdezettek közül 23 fő (19%) konkrét fajnevet említett, összesen 33 különbözőt: többségében madárfajokat, néhány emlőst, egy-két hüllőt, kételtűt és rovar. Állatfajok tekintetében tájékozottabbak voltak. A növényvilágot a válaszadók 22%-a említette. Néhány példát kiemelünk: akác, tölgy, fenyő, bíbor kosbor, árvalányhaj, hóvirág, kakukkfű, tavaszi héric, tarka nőszirm, vadszamóca. 23 interjúalany esetében (19%) hangzott el konkrét növényfaj, összesen 18-at tudtak felidézni, kb. fele-fele arányban fás és lágyszárú fajokat. A Börzsöny gombafajokban meglehetősen gazdag, ennek ellenére senki sem említett gombafajokat.

Természeti értékekhez köthető kulturális értékek is felmerültek (16%), mint például a madármegfigyelő hely és a Csadó-tanyai madárles Drégelypalánkon, a kisvasút régi nyomvonala az erdőben. Emellett az interjúalanyok megemlékeztek a bombatölcsérek, a várakat (Salgóvár), a tésai hallépcsőt, a felhagyott csákhegyi andezit kőbányát Szob határában, az egykori hadiút nyomvonalát a Kemencei-völgyben, a Bernecebarátságban található Máriácska erdei kápolnát és a korábbi Bugyihó tűzörhelyet.

Védett területek

A természeti értékek ismeretének felmérését követően zárt kérdés formájában arra is kerestük a választ, hogy a térségben élők mennyire tájékozottak a védett területekkel kapcsolatban (8. ábra). Két kapcsolódó alkérdéssel mértük fel ismereteiket, amelyek külön kitértek a nemzeti parki és a Natura 2000 területekre. Tésa kivételével a kutatási terület mind a 11 településének van a nemzeti parki besorolás alá tartozó része, a Natura 2000 hálózat pedig az összes települést érinti.

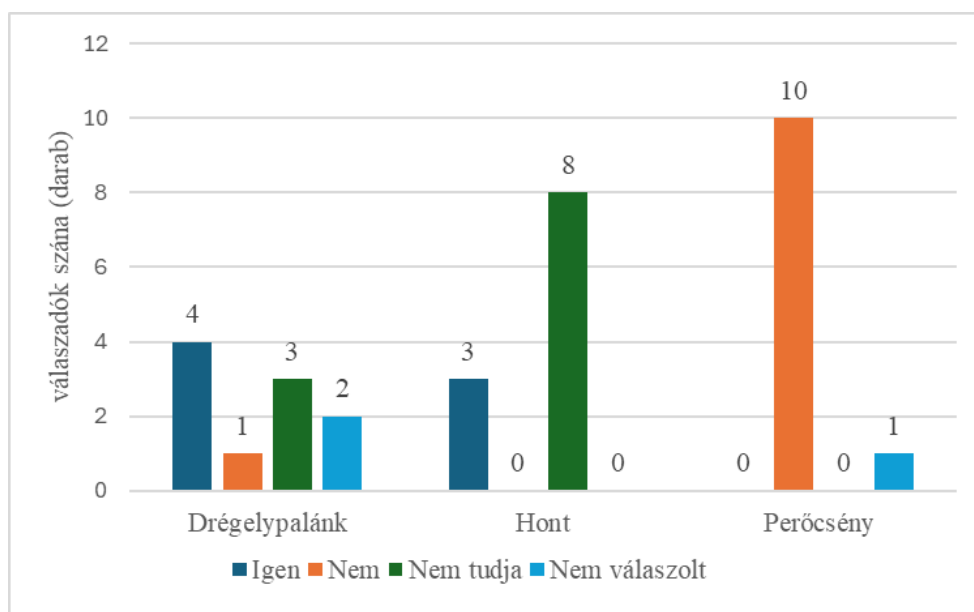
8. ábra. A természetvédelmi oltalom alatt álló területek ismertsége az interjúalanyok körében

Figure 8. Awareness of nature conservation areas among interviewees (percentage)

Interjúalanyaink 68%-a gondolta úgy, hogy a településük része a nemzeti parknak, a Natura 2000 területekről már csak a válaszadók kevesebb, mint a fele (46%) rendelkezett információval. Mindez azonban nem teljesen magabiztos tudás, mert a beszélgetések során gyakran azzal indokolták a választ, hogy „mintha láttak volna nemzeti parkot/Natura 2000 területet jelölő táblát”, „mintha hallottak volna már róla”. Vélhetően az igen választ adók egy része sem rendelkezett biztosabb ismerettel a fenti kérdésekben. A 10. ábrán jól látható, hogy a „nem tudom” válaszok aránya a nemzeti parkkal kapcsolatban 25% volt, a Natura 2000 területekkel kapcsolatban pedig 47%, amely szintén megerősíti az interjúalanyok információhiányával, tájékoztatlanságával kapcsolatos feltevésünket.

Ramsari terület

A kutatási területünk északi részén fekvő két utolsó település Hont és Drégelypalánk külterületének egyes részei is beletartoznak a Középső-Ipoly-völgy 2300 hektáros Ramsari területébe. Kíváncsiak voltunk rá, hogy a helyiek rendelkeznek-e ezzel kapcsolatos információval (9. ábra).

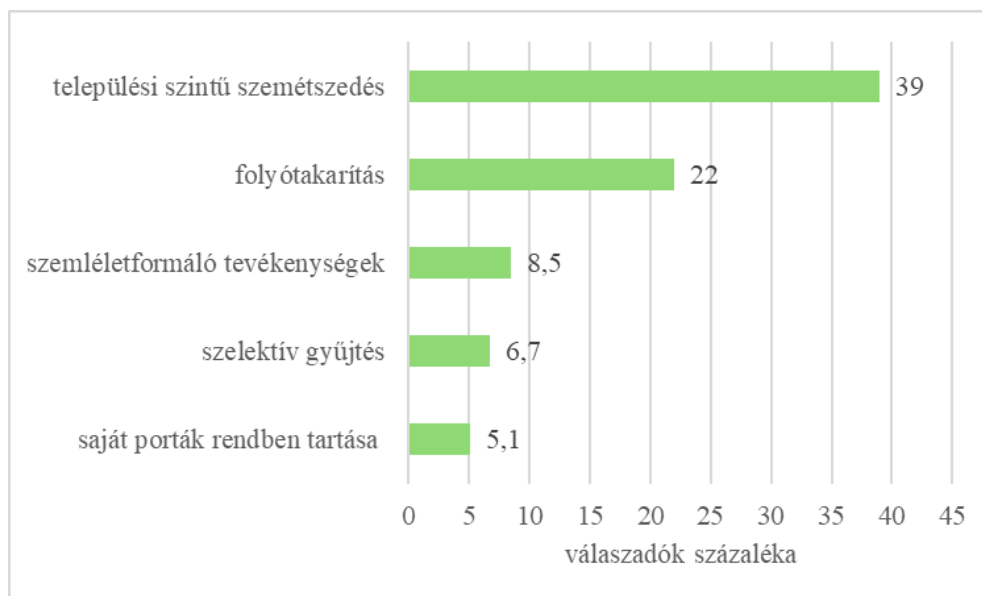
9. ábra. A Ramsari terület ismertsége a válaszadók említésszáma alapján

Figure 9. Awareness of the Ramsar site based on the number of respondents who mentioned it

Mivel ez speciálisabb területi kategória, a kérdést csupán az említett két településen és kontroll mintaként egy távolabb eső faluban, Perőcsényben vizsgáltuk. A 9. ábrán látszik, hogy alapvetően az érintett helyi lakosok közül is kevesen vannak ezzel tisztában, a távolabbi, 16 km-re található Perőcsényben pedig szinte egyáltalán nem.

A természeti környezet értékeinek védelme

Azt is felmértük, hogy mit tapasztalnak a térségi természetvédelemmel kapcsolatban. A nyílt kérdésre adott válaszokat kategóriákba soroltuk. A 10. ábra a válaszadóknak a természet védelmét szolgáló aktív cselekvési mintázatait mutatja.

10. ábra. A „Hogyan óvják az itt élők a helyi természeti környezet értékeit?” kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása

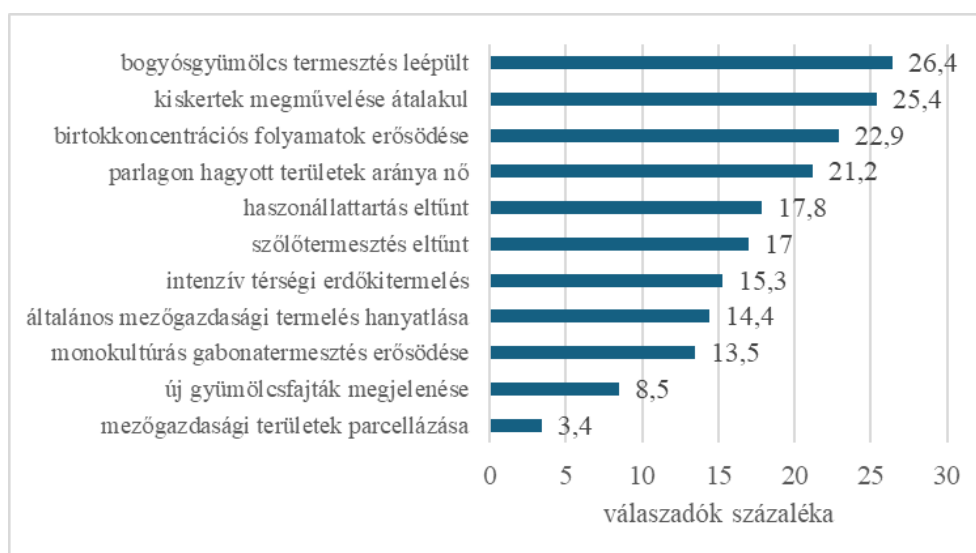
Figure 10. Distribution (percentage) of responses to the question ‘How do local residents protect the values of the local natural environment?’

A lokális természetmegőrzés leginkább elterjedt módja a települési szintű szemétszedés (39%). Közfoglalkoztatottak bevonásával bizonyos falvakban folyamatosan, vagy közösségi, szervezett módon időszakosan. Utóbbiak általában évi 1–2 alkalommal történnek, gyakran a Te szedd! mozgalom keretében. Nagybörzsönyben, Drégelypalánkon, Tésán, Letkésen, Honton, Szobon, Bernecebarátiban, Kemencén, Perőcsényben és Vámosmikolán is működik ilyen. Általános tapasztalat, hogy az akciókhoz kevesen csatlakoznak, a lakosok nehezen megszólíthatóak és mozgósíthatóak. „Letkésen évi háromszor szervez az önkormányzat szemétszedést, de nyögvenyelős, néhány közmunkás, néhány önkormányzati munkatárs vesz benne részt, alig jönnek a helyiek” (T7). Tésán sajátos fantáziánévvel illetik az alkalmakat: „tavasszal-ősszel van a tavaszi zsongás, amikor kitakarítjuk a falut kalákában” (T3). A rendszeres folyótakarításoknak – leginkább az Ipolyon jellemző és a szobi Dunaparton is megvan a hagyománya (22%). Az Ipolyparttal rendelkező falvak révén a közösségi megmozdulások Drégelypalánkon, Tésán, Letkésen, Honton, Szobon, Ipolytölgyesen, Vámosmikolán és Ipolydamásdon a legjellemzőbbek, melynek szervezésében megjelenik a civil közreműködés, sokat segítenek az érintett horgász egyesületek. Környezettudatos szemléletformáló tevékenységekre is találunk jó példát. Nagybörzsönyben „az óvodában van évi kétszer olyan akció, hogy a gyerekek a szüleiket nevelik, fát ültetnek, az óvoda kertjében kertészkednek, szeretik, jönnek a szülők”

(NB6). Letkésen is „az óvoda is fordít erre hangsúlyt: rovarhotel, madárodú, komposztálás, ezeknek a szülőkre jótékony hatása van” (L1). Szobon a művelődési ház a környezeti érzékenyítés letéteményese, amely a felnőtt lakosságra is kiterjed. „Sok olyan rendezvény van, ami a környezettudatosság, hulladékcsökkentés irányába mutat, van Dunapart takarítási megmozdulásuk is, népszerű a fogadjunk örökbe egy utcát/utcarészt – amelyet utána vállalkozók, magánszemélyek gondoznak” (SZ1). Többen fejezték ki elégedetlenségüket és úgy látják, hogy a természetvédelemmel kapcsolatos szemléletformálás minden településen nagyobb figyelmet igényelne, a széles körű edukáció hozzájárulhatna a környezeti ártalmak csökkentéséhez. A szelektív, havi egyszeri zsákos gyűjtésmód a térség néhány településén az utóbbi években kezdett elterjedni, de még nincs meg a társadalmi kultúrája. Vámosmikolán „nem tudták a szelektív gyűjtést végigvinni, 3–4 szelektív gyűjtő-sziget volt, de nem tudták használni, el kellett szállítani. Magas volt a kommunális hulladék-szállítás díja, nem tudták sokan kifizetni, főleg a romák és idősek és mindent beletettek a szelektív kukákba” (V2). Ipolytölgyes jó példaként saját önkormányzati hulladékudvart működtet, és ingyen átveszik a lakosságtól a fém, az elektronikai és a szennyező hulladékot is. Kemencén üveggyűjtő konténer is található.

Tájhasználat-változás

Az erősen agrár-fókuszú kutatási területen napjainkban is mérsékelt átrendeződés, termelési paradigmaváltás zajlik. Érthető, hogy interjúalanyaink a tájhasználat-változás kérdésköre kapcsán is leginkább a mezőgazdasági folyamatokra reflektáltak (11. ábra).

11. ábra. A tájhasználat-változás módjai a válaszok százalékos megoszlása alapján

Figure 11. Land-use change based on the distribution (percentage) of responses

Az említett jelenségek és kérdéskörök szervesen kapcsolódnak egymáshoz. Általánosságban elmondható, hogy a térségi mezőgazdasági termelés hanyatló pályáíven

mozog: csökken az ágazatban érintett egyének/családok száma és vele együtt a termelési volumen. „A mezőgazdaság egy lefelé ívelő tendencia” (B8). „Sokkal többen voltak érintettek a mezőgazdaságban, most 3–4 család él belőle effektíve, 25 éve ez a szám 35 család volt (az adott faluban)” (B11). Mindennek látványos része a bogyósgyümölcs termelés teljes vertikumának leépülése, amit a többség kiemelt. A térség közismerten híres bogyós gyümölcs (málna, ribizli, szeder, eper) termesztőkörszét volt. „25 éve rengeteg ribizli és málna volt, ez leépült, teljesen átalakult, a Szobi Szörp bezárt, sorra vágják ki a gyümölcsösöket, volt a környéken 3 hűtőház, tárolták és később értékesítették, de nem akar már vele senki foglalkozni, a hűtőkapacitások leépültek” (NB7). „Bogyósgyümölcs pár évtized alatt eltűnt sajnos, ami ezt a tájat jellemezte és gabona lett helyette leginkább” (L4). „Vámosmikolán 184 ha gyümölcsöst vágtak ki, nincs ember, aki segíteni tudna szedni, nincs munkaerő” (SZ4).

A bogyós gyümölcsök megjelenése előtt az állattartás és a szőlőtermesztés dominált, mindkét ágazat szinte végérvényesen eltűnt. „Állattartás volt az Ipolyparton, legeltették az állatokat, pásztorok őrizték a nyáját, kihajtották őket ősszel kaszálás után” (DP2). „Nagyszüleimnél még volt tehenes szekeres élményem, kaszált a nagypapa az állatoknak, most nincsenek állatok” (T7). A szőlőtermelés kapcsán megemlékeztek: „Az 1700-as évekig a flioxéria vészig Tésa, Bernecebaráti és Kemence önállóan jegyzett bortermő vidék volt, utána kihalt minden és átvette a helyét a noha szőlőfajta” (K4). „Mindenkinek volt pincéje és szőlőültetvénye, szőlők már nincsenek” (IT5). „... a szőlőhegy bebozótosodott” (DP2). Az egykori önellátási célú háztáji termesztés, kertművelés hagyománya erősen visszaszorulóban van, jellemzően az idősebb generáció érintett még benne és kis mértékben a kísérletező kedvű fiatalok. „A kertet kevesen művelik, inkább gyep és műkő, nem termelnek szinte háztáji jelleggel sem, elkényelmesednek az emberek” (IT4). „A 90-es években a kertekben is sok gyümölcs volt, de leálltak vele, a kertek sok helyen gázosak, sok helyen csak nyírják, a betelepülők jobbra csak parkosítják, nem művelik, pihenőkert lesz belőle” (IT6). „Az otthon tartott állatnevelés eltűnt, a fiatalok kezdik megint” (B8).

Sokak figyelmét felkelti az egyre fokozódó intenzív térségi erdőkitermelés. Hosszú évek óta tapasztalható, hogy egyre több a tarvágás a Börzsönyben és az utóművelés, újratelepítés elmarad. Sokak a jelenséget azért tartják aggasztónak, mert mindez a nemzeti parki területeken történik. „A tűzifa rendelet értelmében le kell termelni 65 ezer m³-t/évente a Börzsönyből, a vészhelyzetre hivatkozva az Agrárminisztérium lehetővé tette akár az állami, akár a magánerdő tulajdonosokra is vonatkozik –, hogy a vegetációs időszakon kívül fokozták a fakitermelést, hogy el lehessen adni, védett területen is van erre lehetőség, ahol egyébként nem lenne. Lehetne ezt a kitermelési irányszámot mérsékelni, de nem áll érdekükben” (P11). „Szembetűnő az erdőirtás, pláne a (perőcsényi) turistaútvonal mentén, ami turisztikailag rendkívül káros, mert az egyetlen vonzerő az erdő” (P9).

A birtokkoncentrációs folyamatok erősödése és az intenzívebb gabonatermelés is összefüggnek egymással. Települési, de inkább térség szinten felbukkannak azok a nagygazdák, akik számolatlanul mindent felvásárolnak, több száz, több ezer hektáros birtok-konglomerátumokat kialakítva. „A zöldbárók összevásárolják a területeket és a gépessített monokultúra irányába tolják a mezőgazdaságot” (SZ7). A jelenség veszélyes folyamatokat indukál. „A földvagyon most veszítik el a falvak, ez az utolsó pillanat, a zöldbárók összevásárolnak mindent, új identitást eredményeznek, nem részei a falvaknak, egy betelepülő

szervezet, amely nincs szervesítve, elszakad a falu és a lakossága a földektől és idegen kezébe kerül” (B12). A visszavásárlásra később már nincs lehetőség. A térségben rendszerint ugyanannak a két-három fajsúlyosabb és egy-két feltörekvő nagygazdának a neve bukkant fel az interjúk során. Kivétel nélkül ipari jellegű, monokultúrás gabonatermesztést folytatnak, jelentős műtrágyabevitellel, ami nagyon természetkárosító. „XY nagybirtokos óriási területeket vásárol meg, intenzív a birtok koncentráció, gabonával hinti be” (NB8). „Nagy monokultúrás egységek jöttek létre, sok TSZ után felhagyott területet felszántották, ami kezdett már beerdősödni, de a területalapú támogatás miatt mégis visszavették, pedig rossz a termőképessége” (P4). „A legelőket szántófölddé alakították, vegyszerezik a hullámtérben a Natura 2000-es területeket, a TSZ óta egy dilettáns műveli a területeket, egysíkú monokultúrás növénytermesztés, ez nincs harmóniában a természettel, mint a kisparaszrok anno” (IT9).

Néhány előremutató példa is akad fajtaváltásra, új gyümölcsfajok megjelenésére. Szobon őszibarack/sárgabarack- és almaültetvények teszik diverzebbé a termelést, a térség legkorszerűbb almáskertje pedig Ipolydamásdon található. Kemencén és Berencebarátiban az elmúlt évtizedekben megjelent a bodza, a szilva, a meggy, a barack és a körte, de vannak, akik ismételten a szőlőtermesztésben látják a kitörési pontot. A gazdák véleménye alapján a kivinek és az áfonyának is lenne létjogosultsága. Ipolydamásdon visszatért a nagyobb volumenű állattartás is – az Ipolyrét és ártér területén zajlik Dr. Sánta József 200 egyedet meghaladó magas genetikai értékű bivaly állományának legeltetése. „Az Ipolyrét területét a Damásdi-pataktól a letkési gátig 8 km hosszan végig az állatokkal legeltetik, ami nagyon természetközeli tájhasználati módozat, trágyázzák, tapossák a rétet és rengeteg gombát lehet utána szedni” (D6).

A természeti környezethez való kapcsolódás módjai

Általánosságban vizsgáltuk, hogy miként kapcsolódnak a helyiek a természeti környezet értékeihez, kapcsolódnak-e egyáltalán és a gyakorlatban miben nyilvánul meg a kötődés. A nyílt kérdésre adott válaszokat kódoltuk (12. ábra).

12. ábra. A helyiek természeti környezethez való kapcsolódásának típusai

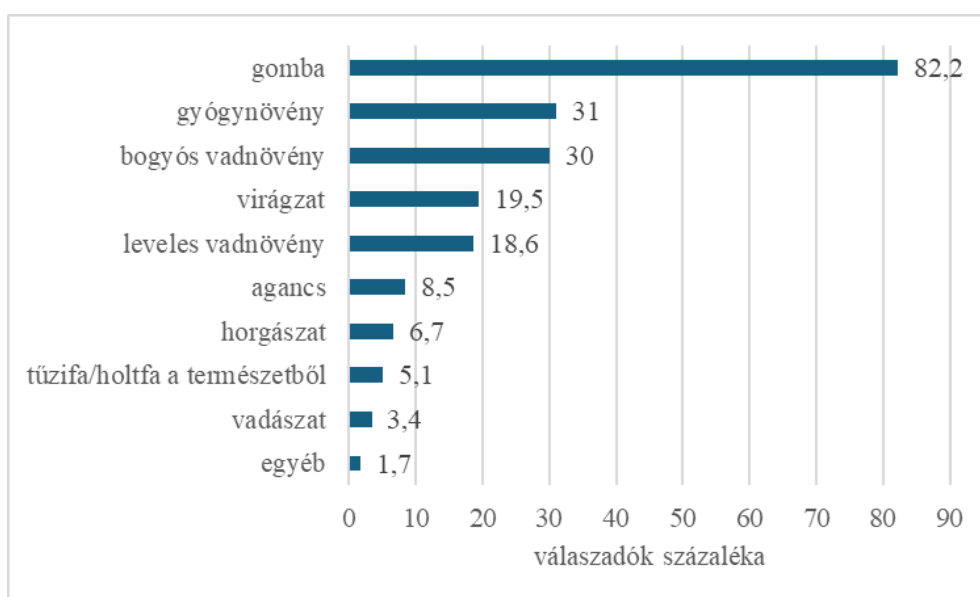
Figure 12. Types of connection between locals and the natural environment (percentage)

A válaszok alapján összességében elmondható, hogy az emberek számára a természethez való kapcsolódás inkább valamilyen aktív testmozgással/mozgásformával egyenértékű, amelynek a legelterjedtebb formája a kirándulás és a túra (39%). Ezen tevékenységtípusok a Börzsönyre, a környező hegyi terepekre irányulnak. A séta, mint mozgásforma (32%) is jellemző, mégis azért soroljuk külön kategóriába és nem a kirándulással és túrázással együtt említjük, mert a beszélgetésekből kitűnt, hogy a helyiek a séták alkalmával inkább a települések belterületét járják be vagy a közvetlenebb települési határtérseget, a szántóföldeket, de nem a Börzsöny klasszikus értelemben vett erdőségeit. Láthatóan a kerékpározás, a futás, a kutyasétáltatás egy szűkebb kört érint. A vízhez kötődő tevékenységek közül a horgászat a legnépszerűbb (22%), a vízisportok és a hozzájuk köthető kikapcsolódás (fürdés, evezés) kevésbé (16%).

A képet némileg árnyalja két érdekes, gyakrabban feltűnő válaszadói mintázat: 22 fő (19%) azt állította, hogy a „többség nem kapcsolódik a természethez, csak kevesekre/néhányukra jellemző”, szintén 22 esetben (19%) hangzott el, hogy a „helyiek nem nagyon kötődnek/kapcsolódnak”: „ebbe születek bele és ez a természetes nekik, eszükbe sem jut, hogy kiránduljanak” (P6). „Van az a réteg, akinek eljut a tudatáig, de túl erős kötődés nincs a természet iránt” (DP3). „Természetes folyamat, ebbe nőttek bele, így élük a mindennapjaikat, hogy tisztában vannak-e vele, milyen értékek között élnek, ebben nem vagyok biztos” (DP10).

A természeti haszonvételek formái

Nyílt kérdés formájában tártuk fel, milyen haszonvételi formákkal élnek a helyben lakók, mit gyűjtenek a természetből. A kapott válaszokat kódoltuk (13. ábra). A kérdés az interjúalanyokat direkt módon szólította meg – szokott-e gyűjteni bármit?

13. ábra. A természeti haszonvételi formákkal kapcsolatos válaszok százalékos megoszlása

Figure 13. Distribution (percentage) of responses related to forms of natural resource use

A válaszadóink jelentős többsége (82%) a gombagyűjtést tartja a vidék legelterjedtebb haszonvételi formájának, pl. rókaomba, tinóru, vargánya, pusztai kucsma-gomba, laska, csiperke, lila pereszke, őzláb, pöfeteg, réti szegfűgomba. Kitüntetett szerepe van a gyógynövénygyűjtésnek (31%) is, a kamilla és a kakukkfű hangzott el a leggyakrabban, de említették a vérehulló fecskefüvet, a cickafarkot, a pipefüvet is. A válaszadók 30%-a családilag rendszeresen szed bogyós vadnövényt, leginkább csipkebogyót, kökényt és somot, majd lekvárt főznek belőle, néhányan helyi termékként a turistáknak is árusítják. A virágzatok (20%) közül bodzát, akácot, hársat és galagonyát gyűjtenek, majd teaként, szörpként hasznosítják. A leveles vadnövények iránt a válaszadók 19%-a lelkesedik, csalán, medvehagyma ritkábban salátaboglárka, sóska, ehető vad- és fűszernövények. Szűkebb kört érint ugyan, de szóba került még az agancsgyűjtés, a horgászat, a holtfa/tűzifa szedése és a mohaszedés vagy a csigagyűjtés is tetten érhető.

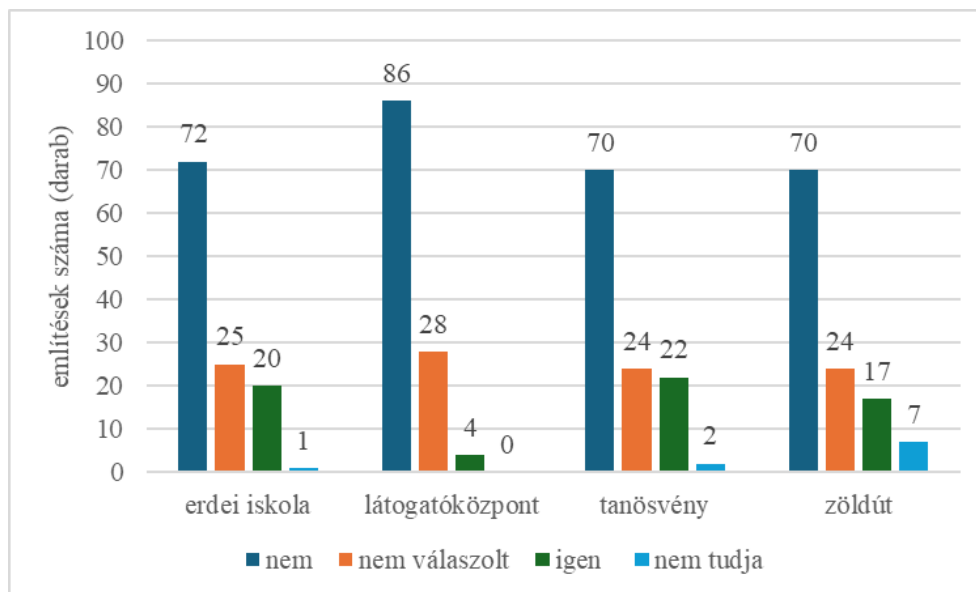
Drégelypalánkon, ahol jelentősebb a roma népesség és gyűjtögetésből élnek, illetve árusítják, a gomba, a medvehagyma, a csalán és a hársvirágzat felvásárlása is megjelent. Drégelypalánkon és Nagyörzsönyben is a romák járnak élen a gyűjtésben, fontos bevételi forrásuk az ebből származó jövedelem. Nagyörzsönyben a Tegyük Együtt Nagyörzsönyért (TENE) civil szervezet alkalmanként erdei túrákat is szervez, ahol a program részeként gombát és szamócát lehet szedni. Szobon pedig Medveczki Zoltán havi rendszerességgel tart 5 napos „Ehető vadnövény, gyógynövény és gomba gyűjtő és feldolgozó tábor”, ahol a vadon termő gombák, az ehető vadnövények és a gyógynövények felismerését, gyűjtését és feldolgozását is elsajátíthatják az érdeklődők.

Sem a korábbi „Mit jelent Önnek a Börzsöny?”, sem a „Hogyan kapcsolódnak a helyiek a természeti környezet értékeivel?” kérdések esetében nem tükröződik a válaszokban, hogy élnek a gyűjtés és a haszonvétel lehetőségeivel. A gombászást említették ugyan néhányan, de jelen kérdésre adott válaszokból egyértelműen kiderült, hogy sokkal szélesebb réteget érint (82%) és fajsúlyosabb aktivitásnak tekinthető. A többi haszonvételi formára azonban korábban még utalás sem történt. Lehetséges, hogy a haszonvételek/gyűjtés módozatai nem kapcsolódnak össze direkt módon a többség gondolkodásmódjában a természeti környezet értékeivel, korábban ugyanis inkább aktívabb testmozgási formákkal reflektáltak a kérdésre. A horgászat esetében éppen fordított a helyzet. A „Hogyan kapcsolódnak a helyiek a természeti környezet értékeivel?” kérdésnél a válaszadók 22%-a jelezte érintettségét, ezen kérdés esetében pedig csak 7% tért ki rá. Vélhetően a horgászat, mint tevékenység inkább a természettel való kapcsolódás fogalmi keretéhez kapcsolódik és tekintik szintén sportnak/testi aktivitásnak, mintsem a gyűjtés keretrendszerével analógnak.

A környezeti nevelés és -szemléletformálás infrastruktúrája

Zárt kérdés segítségével vizsgáltuk, hogy a környezeti nevelés és -szemléletformálás infrastruktúrája (erdei iskola, látogatóközpont, tanösvény vagy zöldút) rendelkezésre áll-e a térségben (14. ábra). A grafikonon szembevetendő, hogy a nemleges válaszok aránya a legmagasabb, ami jól tükrözi a realitást, a válaszadók tisztában voltak vele, hogy

a Börzsöny általunk kutatott északi és nyugati oldalán erősen hiányos a vizsgált infrastruktúra.

14. ábra. „Van-e látogatóközpont, erdei iskola, tanösvény, zöldút a térségben?” kérdésre adott válaszok megoszlása a válaszadók említése alapján

Figure 14. Distribution of responses to the question 'Are there visitor centers, forest schools, nature trails, or greenways in the area?' based on how many times it was mentioned by the respondents

A Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság által fenntartott látogatóközpont nem található a kutatási zónában. A Börzsöny déli oldalán van a legközelebbi, a szokolyai Hiúz Ház Erdei Iskola és Látogatóközpont. A felvetett kérdésre ennek ellenére 4 fő drégelypalánki válaszadónk igennel válaszolt. Drégelypalánkon található ugyanis az aktívan működő Szondi Kiállítótér és Turisztikai Központ, ami turisztikai látogatóközpontnak, edukációs térnek tekinthető, erre utaltak a megkérdezettek.

Klasszikus erdei iskola az Ipoly Erdő Zrt. égisze alatt kizárólag Bernecebarátiban és Kemencén működik, a két helyszín kapcsolódik egymáshoz. A létesítmény a Domszky Pál Erdészeti Erdei Iskola és Matracszállás. 7–7 fő kemencei és bernecebaráti interjúalanyunknak volt naprakész ismerete minderről. Drégelypalánkon ketten is tudni vélték, hogy erdei iskola működik. Ők sem tévedtek, mert a falu külterületén található a Drégelyvár Nomád Tábor és Szabadidőpark, ahol igény esetén erdei iskola-szerű, a természet megismerését célzó programokat is igénybe vehetnek a csoportok. Hasonló a helyzet Nagy-Börzsöny esetében is, 4 fő gondolta úgy, hogy ilyen jellegű szolgáltatás a településen elérhető. Mindezt jogosan, ugyanis az Ifjúsági Táborban/Szállóban rendszeresen fogadnak gyerekcsoportokat és külsős programadók természettel kapcsolatos, edukációs workshopokat is kínálnak.

Három települést is gazdagítanak tanösvények: Drégelypalánkon (Legendák útja Tanösvény és Apródok útja Tanösvény), Bernecebarátiban (Sisa Pista Tanösvény) és Kemencén (Strázsahegyi Tanösvény). A tanösvények információs táblái és a fából ké-

szült tartószerkezetek sok helyen felújításra szorulnak, több állomás esetében is olvashatatlanok a szövegek, a táblák helyenként töredezetek és frissítésre szorul a nyomvonalak felfestett jelzése is. A feltett kérdésre 22 igen válasz érkezett. Drégelypalánkon a válaszokból kikövetkeztethető, hogy az 5 főből 3 ember gondolt a két valódi tanösvény egyikére. Bernecebarátiban 9 fő volt ennek az ismeretnek a birtokában, a többség a Sisa Pista Tanösvényt név szerint is felidézte, megemlítette, és többen kiemelték, hogy anno BME-s diákok közreműködésével épült. Kemencén 6 fő ismerte a Strázsa-hegyi Tanösvényt. Volt említés Nagyörzsönyből és Hontról is, de azok nem helytállóak.

A Duna–Ipoly Zöldút Budapest és Parassapuszta között húzódik, 3 szakaszból áll. Harmadik szakasza az Örökségeink Útján Zöldút (<http4>) fantázianevet kapta, amely Vácot és Parassapusztát köti össze és a Börzsöny keleti oldalán húzódik. 9 település bevonásával hozta létre a Sugárkankalin Turisztikai Egyesület (<http5>). A kutatási terület északi részén csak Hont és Drégelypalánk településeket érinti a nyomvonal. A kérdésre 17 fő válaszolt igennel, 1–1 fő Szobról, Kemencéről, Bernecebarátiból és Ipolydamásdról, 2 fő Nagyörzsönyből, de a hivatalos nyomvonal elkerüli ezeket a településeket. Drégelypalánkon 3 fő válaszadó, Honton pedig 9 fő tudott a létezéséről. Sokan azt is felidéztek, hogy a Sugárkankalin Turisztikai Egyesület szokott kerékpáros túrákat szervezni ennek jegyében, de hogy fogalmi szinten és tartalmilag mit takarhat a zöldút fogalomrendszere, arról nem volt ismerete a válaszadóknak.

A Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság és az Ipoly Erdő Zrt. térségi szerepvállalása

A természeti értékekhez kapcsolódóan kizárólag a 11 megkérdezett polgármesternek tettünk fel 2–2, a Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatósággal (DINPI) és az Ipoly Erdő Zrt.-vel kapcsolatos nyílt kérdést. A válaszokat kódoltuk. Azt vizsgáltuk, hogy az önkormányzatnak milyen a kapcsolata a nemzeti park igazgatósággal, van-e köztük együttműködés, érintkezési felület, és milyen szerepet tölt be a falubeliek életében az igazgatóság?

A polgármesterek többsége (73%) úgy tapasztalja, hogy átlagos–jó viszony jellemzi az önkormányzat és a DINPI hivatalos kapcsolatát, kisebb részük (27%) azt említette, hogy nincs köztük együttműködés, vagy nem kielégítő és fejlesztésre szorulna. Felmerültek egyes települési ügyek mentén még a korábbi DINPI vezetéshez köthető konfliktusok is. Kemence és Bernecebaráti esetében a két település határán található – 1999-ben gátszakadást szenvedett – egykori víztározó hasznosításának kérdése a vitaforrás alapja. A DINPI korábbi vezetése nem engedélyezte, hogy ismételten feltöltsék vízzel a mára már beerdősödött és cserjékkel benőtt korábbi tározót az azt tápláló patakban található védett halfaj miatt. Abban az esetben működhetne a koncepció, ha a patakot a víztározó mögé terelnék és attól egy gáttal elválasztanák, ez azonban ropant költségigényes. A két önkormányzat viszont a víztározó turisztikai és rekreációs hasznosításában látna potenciált.

Abban azonban a megkérdezett településvezetők mind egyetértettek, hogy a szervezet nem tölt be érezhető szerepet a térségben lakók életében, nincsenek kapcsolódási

pontok, a DINPI munkatársaival ritkán találkoznak a településeken. Az egyik interjúalany véleménye alapján, a DINPI *“itt az északi részen nem aktív, inkább a Dunakanyarban”* (NB10).

Kíváncsiak voltunk arra is, milyen az önkormányzat kapcsolata az Ipoly Erdő Zrt.-vel, van-e köztük együttműködés, érintkezési felület? Ezen felül arra is kerestük a választ, hogy milyen szerepet tölt be a faluban lakók életében az erdőgazdaság?

Az önkormányzatok Ipoly Erdő Zrt.-vel való intézményi kapcsolata érezhetően sokkal aktívabb, előbb, hatékonyabb az együttműködés, a polgármesterek többsége inkább nagyon jónak–kiválónak ítélte a közös munkát és elismerően nyilatkozott az illetékesekről. Az említett példák visszatükrözték, hogy az Ipoly Erdő Zrt. többféle módon támogatja a falvakat. Karácsonykor pl. az egyházközségek templomai javára karácsonyfát ajánlanak fel, de az Ipoly Erdő Zrt. a kijelölt partnere az önkormányzatoknak a szociális tűzifa programban is, így a térségben lakók egy része közvetlenül tőlük szerzi be a tűzifát, *„ott 1m³, tényleg 1m³”* (IT9). Szobon azt említették: *„nagyon jó a kapcsolat, kisvasút telephelyéhez kaptak faanyagot, ezzel segítették a települést”* (SZ4). Ipolydán másdon a 2024-ben átadott Nemzeti Összetartozás Emlékműhöz készült kopjafa, *„melyhez jelképes áron adták az önkormányzatnak a faanyagot”* (ID6). Tésán pedig az egykori csemetekert is bekerült az Újszülöttek Erdeje Programba, melynek keretében őshonos fajokból telepítés zajlott ([http6](#), [http7](#)). Bernecebarátiban pl. 3 helyi munkatárs is dolgozik a szervezetnél és a faluban működik a Domszky Pál Erdészeti Erdei Iskola. Az aktívabb erdészeti intézményi kapcsolatra részben magyarázat, hogy a térségi erdők egy jelentős aránya az Ipoly Erdő Zrt. vagyonkezelésében van, a DINPI a területek természetvédelmi kezelője, a szakmai felügyeletet biztosítja.

A polgármesterek többsége azon a közös véleményen volt, hogy a térségben lakók életében az Ipoly Erdő Zrt. sem tölt be igazán érezhető, közvetlenebb, aktív szerepet, nem sokat tudnak a szervezet életéről és működéséről. *„Nincs semmilyen kapcsolat a hétköznapi emberrel, nem tudnak róluk semmit, hogy milyen típusú gazdálkodást csinálnak. A weboldalt folyamatosan töltik fel információval, de nem jut el az emberekhez, az emberek nem nyitottak erre”* (NB10).

Megvitatás

Egy gondolat kísérlet segítségével megállapítottuk, hogy melyik az első három asszociációja a helyi lakosoknak, ha a térségre gondolnak. A válaszokból kitűnt a Börzsöny és az Ipoly elsősége. Reflektáltak az őket körbevevő természeti szépségekre, a természet egyes elemeire, de gyakran kiemelték jelzőket is és sokakban az otthon érzését idézte fel. A megadott szavak egy része az ökoszisztéma-szolgáltatások jóléti aspektusaihoz is szorosan kötődött. Havel és munkatársai (2022) ugyanígy, de a kirándulók Börzsönnyel kapcsolatos első asszociációit gyűjtötték össze és az Ipoly folyó és otthon fogalmának említésén kívül szinte ugyanazok az eredmények születtek. Így megállapítható, hogy az itt lakók és idelátogatók egyaránt nagyon hasonló benyomásokat hoznak a térséggel kapcsolatban. Vizsgálatunkban a vidék általános állapotára utaló

további negatív töltetű, a térség elmaradottságára utaló jelzők és kifejezések is felbukkantak.

A térségben élők az őket körbevevő természeti környezettel elsődlegesen a kirándulás, a túra (39%) és a séta (32%) révén kerülnek közeli kapcsolatba. Kisebb mértékben, de szintén szerepet játszik a helyiek életében a horgászat (22%), a kerékpározás (20%), a vízi sport és szórakozás (16%), valamint a futás és a kutyasétáltatás (12%), továbbá a gombászás (10%). Az eredmények igazolják, hogy a természet könnyebb hozzáférhetősége hozzájárul az emberek pszichológiai és fiziológia jóllétéhez, egészségmegőrzéshez és aktív kikapcsolódásához. Havel és munkatársai (2022) csak a Börzsönyt elemezve és a turisták vonatkozásában hasonló visszacsatolásokat tapasztaltak: a jelentős többség a túrázás (84,5%) és kirándulás (70,5%) miatt érkezik a térségbe, de a biciklizés, a kisvasutazás és a fotózás (kb. 30%) is vonzerővel bír. Benkhard és Csákvári (2019) Börzsönyi turisták körében végzett felmérése Havel és munkatársaihoz hasonló arányokat mutat: több mint 86,5% a természetjárás, a kirándulás, a túrázás miatt jön a területre. Kóródi és munkatársai (2022) az Alsó-Ipoly-mentét vizsgálták turisták és térségi turisztikai szolgáltatók és intézmények tekintetében. A megkérdezett turisták többsége (63%) a természetjárás, 39% a vízisport turizmus és szintén 39% a szabadvízi fürdőzés és túrázás miatt érkezik. A turisztikai szolgáltatók tapasztalata alapján a turizmusfajták átlagos térségi pontenciálját vizsgálták 3 index alapján (jelentőségindex, hatásindex, fejlesztési index). A jelentőség- és hatásindex az ökoturizmus/természetjárás esetében volt a legmagasabb értékű, a második legjelentősebbnek a kerékpáros turizmust tartották, majd a vízi turizmust. Ez is megerősíti, hogy a helyben élők és a turisták természettel való kapcsolódásának elsődleges motivációi megegyeznek, bár az arányok eltérőek. A kerékpáros és a vízi sportok pedig inkább a turistákat vonzzák, mint a helyieket.

Mélyebben elemeztük, hogy a Börzsöny és az Ipoly milyen szerepet játszik a helyiek életében. A Börzsönyre csak a válaszadók 5,9%-a mondta, hogy nem jelent számára semmit, az Ipolyra pedig 15%-uk. A jelentős többség számára mindkettő meghatározó identitásképző elem. A Börzsönyhöz inkább az aktív (túra, séta, kirándulás) tevékenységek révén kapcsolódnak, sokakban a gyermekkort, a fiatalkort idézi, illetve az otthon érzetét kelti, erősíti. Az Ipoly ezzel szemben a többség számára a gyermekkor, a fiatalkor szimbóluma elsődlegesen és a külső kapcsolódáson keresztül megvalósuló lelki, szellemi töltekezés miatt fontos – a vízisportok és a hozzájuk társuló kikapcsolódás kisebb jelentőséggel bír a helyiek életében. A válaszok alapján kimutatható, hogy a helyiek jelenében a Börzsöny kiemeltebb jelentőséggel bír, mint az Ipoly folyó.

Természeti tőke vonatkozásában az interjúalanyok számára a legfontosabb természeti- és tájértékek a vízkinccs és a vizes élőhelyek voltak (87%), illetve a természeti képződmények és a szárazföldi élőhelyek (67%). A térség állatvilágát a válaszadók 24%-a, a növényvilágát pedig 22%-a emelte ki. Mindezeket túl felmerültek a természeti értékekhez köthető kulturális értékek, az ember által alakított tájat meghatározó látványelemek, a kőzet- és ásványkinccs-vagyon, a védett területek. Havel és munkatársai is (2023) a Börzsöny, helyi érintett csoportok által fontosnak tartott természeti értékeit gyűjtötték össze. Két kategóriát különítettek el: az égtájak szerint felosztott

kutatási terület egyes részeihez kötődő természeti értékeket és általánosságban az egész hegységre értelmezett közös, természethez köthető értékeket. Közös pont, hogy a vízkincs különböző elemeit (Ipoly, Ipolypart, Honti égerláp, tavak (pl. Kozarek-tó), források, illetve a Honti-szakadék és Tsitári-völgy), mint fontos természeti képződményeket az ő kutatásukban is megemlítették az interjúalanyok. Szárazföldi élőhelyek és élővilág tekintetében is több közös pont mutatkozik. Havel és munkatársai (2023) kutatásában a megkérdezett érintett csoportok tagjai természeti értékként a gombákat és a gyógynövényeket is megemlítették. Interjúalanyaink ezeket a természeti értékeknél ugyan maguktól nem nevesítették, de fontosak számukra, rendszeresen gyűjtik is őket, ez a haszonvételekre irányuló kérdésnél kiderült. A Börzsöny-Ipoly-völgyhöz hasonló tájegységben, a Hetésben jó példának tekinthető a 2013-2014-ben létrehozott Mesés Hetés Zöldút program, amelyben a helyi kulturális, gasztronómiai, természeti- és tájértékeket összegyűjtötték és rendszerbe szervezve innovatív módon hasznosították. A program a hazai és a határon átnyúló szlovéniai magyarlakta határsáv (Muravidék) hetési részének 10 településén közös összefogással valósult meg. Újszerű módszertannal, közösségi alapú részvétellel, vagyis a lakosok bevonásával valósult meg, tájséták és közösségi bejárások segítségével végezték az értékes tájelemek felmérését és rögzítését, miközben a családok helyi meséket, történeteket és legendákat is gyűjtöttek. A 10 településen feltárt 120 változatos tájértéket egy gyalogosan és kerékpárral is járható útvonalra felfűzték, amely hozzájárul a helyi identitás és hagyományok megismertetéséhez. Az útvonal 5-7 kilométeres szakaszokból áll, így bárki könnyedén végigjárhatja. Farsangi és halloweeni túrákkal, pünkösdi és adventi programokkal, vásárokkal is erősítették a kezdeményezést. A muravidéki közösségekben új életre keltek a szövő szakkörök, a hazai oldalon pedig felértékelődött a hetési szóttés és a falvak különleges épített öröksége (Varga 2025). A zöldútról térképek készültek, melyek rövid leírással együtt az összes tájértéket feltüntetik, és mindez egy turisztikai portálra is felkerült, így az interneten is hozzáférhető. A lehetőség tapasztalhatóan egyre több aktívan kapcsolódni vágyó turistát vonzott az eddig mellőzöttebb térségbe, amely hozzájárult a határsáv turisztikai felértékelődéséhez. A kezdeményezés 2015-ben az Európa Tanács Táj Díját is elnyerte (Kiss 2016).

A helyiek védett területekkel kapcsolatos tudását vizsgálva arra jutottunk, hogy kevesen ismerik a nemzeti parki besorolásúakat, a Natura 2000 területek ismertsége pedig még redukáltabb. Ha mindez csak ilyen részlegesen része a lokális identitástudatuknak és a helyi tudásnak, akkor féltő, hogy a védelem iránti felelősségérzet, az aktív szerepvállalás és elköteleződés sem jelenik meg náluk és nem bízhatunk az erőforrások fenntartható kezelésében, a körültekintő és mértékletes felhasználásukban sem. Kukely és munkatársai (2021) a Börzsöny–Dunakanyar Térségi Aktív Turisztikai Stratégiában kiemelik a térség országosan védett, Natura 2000 és Ramsari területeit és külön említést tesznek a kiemelten értékes, 400 hektár kiterjedésű Pogány-Rózsás erdőrezervátumról és a bernecebaráti Templomdombról, amely a Védett Területek Törzskönyve alapján helyi jelentőségű védett természeti terület.

A vizsgálatunkból kiderült, hogy a természeti haszonvételek is jelentős szerepet játszanak a helyiek életében, a gombászás (82%) a legfontosabb, de fontos a gyógynövény

(31%) és a bogyós vadnövények (30%) szedés, valamint a virágzat (20%) és a leveles vadnövények (19%) saját célra való beszerzése is. Havel és munkatársainak (2022) vizsgálata azt mutatta, hogy a turisták csupán 22,5% érdekelt a hegység nyújtotta gyűjtögetési lehetőségekben, ami csekélyebb részarány.

A vizsgálat egyik fontos fókuszát jelentette a tájhasználat változásának és átalakulásának feltárása. A többség – személyes és családi érintettsége révén – a bogyósgyümölcs-termesztés leépülését tartja igazán szembetűnőnek, a mezőgazdaság általános hanyatlását, amit az állattartás eltűnése és a szőlőműveléssel való felhagyás kísér, valamint a kiskertek művelésének jelentős átalakulása. Komoly probléma a birtok koncentrációs folyamatok erősödése, ezzel egyidőben a parlagon hagyott területek kiterjedése és az egyre intenzívebb térségi erdőkitermelés. Kukely és munkatársai (2021) a Börzsöny–Dunakanyar Térségi Aktív Turisztikai Stratégiában szintén kiemelik a térségi tájhasználat legfontosabb pillér-elemeit: az erdő- és szántóművelést, a gyümölcs-termesztést és az egyre marginalizálódó szőlő- és bortermelést. A speciális és gazdag térségi gyümölcstermesztési hagyományokról a Börzsöny–Duna–Ipoly Vidékfejlesztési Egyesület (Leader) 2023–2027-es Helyi Fejlesztési Stratégiája is említést tesz. Fehér és Medina (2015) kiemeli, hogy Bernecebarátiban, Perőcsényben, Ipolydamásdon és Szobon nagyobb a gyümölcsösök részaránya. Filep-Kovács és munkatársai (2022) a szlovák–magyar határsáv 6 településre kiterjedő (Patak, Ipolyvece, Nagyoroszi, Horpács, Hont, Drégelypalánk) mikrorégiójának tájhasználat-változását elemezték katonai felmérések, Google Earth műholdfotók és térinformatikai adatbázisok alapján. Kimutatták, hogy 1842 és 2021 között jelentősen nőtt a lakott terület, a legelők, az erdők, a cserjések és a mezőgazdasági területek aránya, viszont drasztikus csökkenést mutat a szőlő- és gyümölcsültetvények, a vizes élőhelyek és a szántóföldi területek részaránya. A vizes élőhelyek a térség fontos természeti értékei, de szembetűnő a negatív trend, hogy átveszik helyüket a termőföldek és a megművelt területek.

A polgármesterek egybehangzó véleménye alapján az önkormányzatok és az Ipoly Erdő Zrt. illetékesei közötti intézményi együttműködés jó–kiváló minősítést kapott, aktívnak, élőnek és hatékornak tartják. A Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatósággal való hivatali kooperációval a településvezetők kétharmada volt elégedett (átlagosnak–jónak értékelték), a többiek fejlesztendőnek érzik. Mindkét szervezettel kapcsolatban azonban úgy vélekedtek, hogy a térségi lakosság életében nem töltenek be aktív, szemléletformáló szerepet. Szakmai szervként fontos lenne a fokozottabb szerepvállalásuk a lakosság természettel kapcsolatos ismeretátadásában, szemléletformálásában, érzékenyítésében és környezeti nevelésében.

Konklúzió, javaslatok

A térség legfontosabb erőforrása az erdőségei és a változatos formájú vízkincse révén a természeti környezet és a biológiai sokféleség, melyet interjúalanyaink válaszai is megerősítettek. Az érintett településeken, ha átfogó térségfejlesztésben gondolko-

dunk, elsődlegesen ezen értékekre érdemes alapozni. Számos fenntartható módon működő kisvállalkozás beindítása az értelmes, értékteremtő jellegű foglalkoztatás növelése mellett elősegítené a munkaerő helyben tartását és a vidék népességmegtartó képességének javítását. Az átalakuló mezőgazdaságban a hagyományos helyett az újabb, szárazságtűrőbb fajokra/fajtákra érdemes alapozni és a klasszikus alaptermék-előállítás helyett a kisleptékű feldolgozásban, manufakturális jellegű termék-előállításban gondolkodni – szörpök, gyümölcslevek, lekvárok, pástétomok, chutneyk, savanyúságok, tej- és hústermékek –, a turisták körében ugyanis egyre növekszik a jó minőségű helyi termékek iránti kereslet. A Dunakanyarban pedig egyre több az értékesítési lehetőségként szolgáló termelői piac. A feldolgozott élelmiszeripari termékek a helyi, belső gazdaságot erősítve a térségi vendéglátásba és vendégfogadásba is becsatornázhatóak lennének, így a vállalkozók tevékenységeikkel egymást támogatnák és erősítenék.

Az idegenforgalom tudatos alakítása bármely településen lehetővé tenné a szelíd turizmus kereteinek megteremtését, amely több család megélhetését biztosíthatná. A természet, a táj és az épített örökség sokszínűsége tematikus, szervezett séták, túrák keretében megismertethető lenne a turistákkal. A sportturizmus is kitörési pontot jelentene: akár a víziturizmus fejlesztése az Ipolyon, vagy a folyami, tavi sporthorgászat népszerűsítése. A térségben egyre több a kerékpáros turista, a terepviszonyok lehetővé tennék változatos, eltérő nehézségi szintű hegyi kerékpárutak kijelölését. A különböző haszonvételi formák népszerűségére alapozva gyógynövényismereti és -gyűjtő, valamint gombaismereti és -gyűjtő programok kialakítása is színesíthetné a szűkös térségi programkínálatot. Különböző programcsomagok kialakítása révén növelhető lenne a térségben töltött vendégejszakák száma, amely a helyben lakók bevételét erősítené. A térségi tanösvények számának növelésével, az erdei iskolák és a környezeti nevelési programok gyarapításával szórakoztató és élmény alapú módon lenne fejleszthető egyaránt a felnőtt és fiatal korosztály, amely a természethez való kötődést javítaná. A térség turisztikai desztinációjának és ezt erősítő marketing stratégiájának is vezérmotívumaként szolgálhatna a páratlan természeti környezet értékeinek fókuszba helyezése.

A térség egyik legfontosabb komparatív előnye Budapest földrajzi közelsége. A főváros autóval az M2 autópályán egy órán belül elérhető, tömegközlekedéssel pedig a Börzsöny-Ipoly-völgyből menetrendszerinti buszjáratral Szobig közlekedve, onnét pedig csatlakozó zónázó vonattal 50 perc a Nyugati-pályaudvar elérése. A főváros könnyű megközelíthetősége támogathatja a fiatal, magasabban képzett családok térségben való letelepedését, amely hozzájárulhat a falvakban élő értelmiségi réteg növekedéséhez. Mindez előnyösen hatna a helyi közösségfejlesztésre is. A szelíd turizmus és turisztikai termékfejlesztés stratégiai tervezésének terén érdemes a főváros közelségére alapozni. Határvidék révén komoly potenciál rejlik abban, hogy a határ túloldalán jelentős a magyar nyelvet beszélő népesség aránya. A két oldal településeiben élők együttműködése több dimenzió mentén is megvalósulhat: kulturális és társadalmi kooperációk, gazdasági együttműködések, akár közös turisztikai jellegű programcsomagok kialakítása révén. Utóbbi hathatós idegenforgalmi versenyelőnyt és kitörési lehetőséget

biztosítana a turisztikai szolgáltatók és a turisták számára is, hiszen a határon átnyúló együttműködések kiépítésével a Börzsöny-Ipoly-völgybe látogató turisták betekintést nyerhetnének a szomszédos felvidéki magyarlakta térség értékeibe is, és egyszerre két régióra is rálátásuk nyílna.

Irodalom

- Bali J. 2005. A Börzsöny-vidéki málnatermő táj gazdaságnéprajza. Akadémia Kiadó, Budapest, pp. 6–100.
- Bálint J., Bálint A., Fazekas Zs., Komárominé Holló M., Korenyákné Juhász M. 2007. Innováció, kreativitás, térségi sors és pozitív visszacsatolás a vidékfejlesztésben. Munkabeszámoló. OTKA, p. 12.
- Benkhard B., Csákvári E. 2019. A kulturális ökoszisztéma-szolgáltatások a gyalogos természetjárás szempontjából, Budapest környéki hegységeinkben. In: Fazekas I., Lázár I. (szerk.): Tájak működése és arculata. MTA DTB Földtudományi Szakbizottság, pp. 169–176.
- Bennett E. M., Peterson G. D., Gordon L. J. 2009. Understanding relationships among multiple ecosystem services. *Ecol. Lett.* 12: 1–11. <https://doi.org/10.1111/j.1461-0248.2009.01387.x>
- Botos B. 2005. A fenntartható fejlődés megvalósításának korlátja a természeti tőke számszerűsítésének hiánya. ELTE TTK, Földtudományi Doktori Iskola, Budapest.
- Böjthe-Kiss H. Zs. 2024. A lokális identitás fontossága a kistelepülések jövőjének elősegítésében. In: Kurunczi G., Pogácsás A., Varga Á. (szerk.) 'Doce ac disce meliora': Válogatott tanulmányok joghallgatók tollából. Pázmány Press, Budapest, pp. 243–263.
- Csáky K. 2007. Néprajkutatások, kutatók és gyűjtemények Hontban. *Lilum Aurum*, Dunaszerdahely, pp. 44–45.
- Csorba P. 2021. Börzsöny. In: Csorba, P. (szerk.): Magyarország kistájai. Meridián Alapítvány, Debrecen, pp. 320–321.
- Csurgó B., Horzsa G., Megyesi B. 2022. A vidékimázs és helyi identitás kutatásának lehetőségei és módszerei. Egy szisztematikus szakirodalom-elemzés eredményei. *Szociológiai Szemle* 32(1): 15–40. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2022.1.2>
- Dövényi Z. (szerk.) 2010. Magyarország kistájainak katasztere. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Fehér I., Medina V. (szerk.) 2015. A Börzsöny–Duna–Ipoly térség természeti erőforrásainak jellemzői, és az itt található értékekben rejlő lehetőségek (Leader dokumentum). <http://borzsonyleader.hu/userfiles/document/207-18szm-feher-medina.pdf>
- Filep-Kovács K., Hubayné Horváth N., Varga D., Valánszki I., Dancsokné Fóris E. 2022. Landscape heritage and sustainable development in a border region of Hungary. *Proceedings of the Fábos Conference on Landscape and Greenway Planning* 7(1): 9. <https://doi.org/10.7275/wth5-8v27>
- Füri A. 2019. Ahol a cincérek élnek - a Duna-Ipoly Nemzeti Park. In: Bartha D., Nagy L., és Oroszi S. (szerk.): Vadregényes erdőtáj a Börzsöny. Ipoly Erdő Zrt, Balassagyarmat, pp. 533–541.
- Havel A., Saláta D., Halász G., Orosz Gy., Tormáné Kovács E. 2022. A kirándulás, mint kulturális ökoszisztéma-szolgáltatás a Börzsönybe látogatók körében végzett kérdőíves felmérés alapján. *Természetvédelmi Közlemények* 28: 48–73. <https://doi.org/10.20332/tvk-jnatconserv.2022.28.48>
- Havel A., Saláta D., Halász G., Orosz G., Tormáné Kovács E. 2023. A Börzsöny természeti értékeinek és fejlesztési lehetőségeinek összefüggései. *Tájökológiai Lapok* 21(2): 75–100. <https://doi.org/10.56617/tl.4956>
- Helyi Fejlesztési Stratégia 2023–2027: Börzsöny–Duna–Ipoly Vidékfejlesztési Egyesület. <https://www.borzsonyleader.hu/userfiles/document/231-bdive-hfs-tervezet-mellekletek-nelkul-v3-20231213.pdf>
- Horlings L. G. 2015. Values in place; A value-oriented approach toward sustainable place-shaping. *Regional Studies, Regional Science* 2(1): 257–274. <https://doi.org/10.1080/21681376.2015.1014062>

- Ikvai N. (szerk.) 1977. Börzsöny néprajza, Studia Comitatus 5. Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, pp. 5–15.
- Kalóczkai Á., Pataki Gy., Kelemen E., Kovács E., Fabók V. 2015. A földhasználati konfliktusok tényezői és dinamikája védett természeti területeken. Természetvédelmi Közlemények 21: 97–107.
- Káposzta J. 2014. Területi különbségek kialakulásának főbb összefüggései. Gazdálkodás 58(5): 409. <https://a.geconsearch.umn.edu/record/206101?v=pdf>
- Kiss G. 2016. A Mesés Hetés Zöldút: Kitüntetett együttműködés. Természetbúvár 71:5, pp. 5–10.
- Koczó J. 2013. Börzsöny anyánk, Ipoly apánk. A határvidék környezet-, gazdálkodás- és életmód története. Vámosmikola, Polski Fiat 125p Klub. pp. 7–15.
- Kovács, E., Pataki, Gy., Kelemen, E., Kalóczkai, Á. 2011. Az ökoszisztéma-szolgáltatások fogalma a társadalomkutató szemszögéből. Magyar Tudomány 2011(7): 780–787. http://epa.oszk.hu/00600/00691/00091/pdf/mtud_2011_07_0780-0787.pdf
- Kóródi M., Mondok A., Sánta Ádám K. 2022. A térségi turizmusfejlesztés szervezeti- és fogyasztói piaci aspektusai az Alsó-Ipoly mentén. Régió kutatás Szemle 7(1): 8–19. <https://doi.org/10.30716/RSZ/22/1/1>
- Kóródi M., Mondok A. 2023. A vidéki turizmusfejlesztés lehetőségei a szegmentáláson alapuló módszerek tükrében az Alsó-Ipoly mente példáján keresztül. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok 18, különszám, pp. 259–270.
- Kukely Gy., Rác, A., Bárdi Á., Fehér B., Varga Gy., Dobosi E., Zábrádi Zs. 2021. Börzsöny-Dunakanyar Térségi Aktív Turisztikai Stratégia. Térségi helyzettörmérés és értékelés. MEGÉRTI Magyar Energetikai Gazdaságtervező és Értékelő Tanácsadó Iroda Kft. https://amfk.hu/wp-content/uploads/2021/04/4.b-borzsony_helyzettörmereles.pdf
- Lezsák S. 2022. Tényanyag a külhoni értéktárakhoz. In: Jámor M., Lőrincz. A. S., Halász G. (szerk.): Ipolyság Kollégium. Antológia Kiadó, Lakitelek, pp. 9–10.
- Marsden T. 1999. Rural Futures: The Consumption Countryside and its Regulation. Sociologia Ruralis, 39(4): 501–526. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00121>
- Máté K. 2015. Gondoskodó helyi érdekvédelem települési jó példái. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat 40: 44–53.
- Menelaos G., Mark S. 2013. Placing Housing in Rural Development: Exogenous, Endogenous and Neo-Endogenous Approaches. Sociologia Ruralis, 54(3): 241–265. <https://doi.org/10.1111/soru.12030>
- Millar D. 2014. Endogenous development: some issues of concern. Development in Practice, 24(5–6), pp. 637–647. <https://doi.org/10.1080/09614524.2014.938615>
- Monspart-Molnár Zs., Pécsi Zs., Vágány Z. 2015. Tájhoz kötődő értékek közösségi gyűjtése. Módszertani kézikönyv. Herman Ottó Intézet, Budapest, 107 p.
- Nemzeti Művelődési Intézet 2016. Értékekre hangolódva. A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve. Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest, pp. 7–20.
- Orosz Gy., Barcsi A. 2019. Természeti adottságok szerepe a területfejlesztésben a komplex programmal fejlesztendő magyarországi járásek esetében. Tájökológiai Lapok 17(2): 209–218. <https://doi.org/10.56617/tl.3518>
- Orosz Gy. 2020. Természeti potenciálok térségi használatának vizsgálata és a területi kohézió. Szent István Egyetem, Környezettudományi Doktori Iskola, Gödöllő, pp. 16–17.
- Páncsity A. 2020. A lokális identitás jelentősége az endogén régiófejlesztésekben. Humán Innovációs Szemle 11(2): 19–29. https://epa.oszk.hu/04800/04842/00013/pdf/EPA04842_human_innovacios_szemle_2020_2_19-29.pdf
- Ray C. 2006. Neo-endogenous rural development in the EU. In Cloke P., Marsden T., Mooney P. (szerk.): Handbook of Rural Studies. SAGE, pp. 278–291.
- Rodríguez J. P., Beard T. D. Jr., Bennett E. M., Cumming G. S., Cork S., Agard J., Dobson A. P., Peterson G. D. 2006. Trade-offs across space, time, and ecosystem services. Ecol. Soc. 11(1): 28. <https://doi.org/10.5751/ES-01667-110128>

- Slezák-Bartos Zs. 2024. Községi kommunikáció, szemlélet és attitűd. A helyi közösségek identitása a települések életében. *Kultúratudományi Szemle* 6(1–2): 84–102. <https://doi.org/10.15170/KSZ.2024.06.01-02.05>
- Schmied W. 1987. Ortsverbundenheit – eine Triebkraft für die Entwicklung ländlicher Räume. *Informationen zur Raumentwicklung*. (3): 131–139.
- Sulyok K. 2021. A természeti tőke értékelése az alaptörvény tükrében. *Magyar Tudomány* 182(10): 1380–1390. <https://doi.org/10.1556/2065.182.2021.10.9>
- Szöllősi L., Szűcs I., Molnár Sz., Ladányi K. 2014. A helyi kézműves termék-előállítás és -forgalmazás során felmerülő együttműködés lehetőségeinek egyes kiemelt turisztikai vonzerővel rendelkező Erdélyi településeken. *Journal of Central European Green Innovation* 2(3): 111–134.
- van der Ploeg J. D., van Dijk G. 1995. *Beyond Modernization: On the Impact of Endogenous Rural Development*. Uitgeverij Van Gorcum, Assen, The Netherlands, pp. 10–27.
- Varga A., Bajomi B. 2021. A természetvédelemben fontos szerepük van az őslakosoknak és a helyieknek. *National Geographic Magyarország* 5: 7
- Varga Á. (szerk.) 2025. *A Mesés Hetés Zöldút. Helyi gazdaságfejlesztés eszközei: fókuszban a zöldutak Magyarországon. Helyi gazdaságfejlesztési műhelytanulmányok I.* Budapesti Corvinus Egyetem, Kis-térségfejlesztők Szakmai Egyesület, Budapest, pp. 87–90.

Internetes források

- http1 <https://www.dunaipoly.hu/uploads/2023-03/20230307132137-ipoly-katalogus-spreads-kicsi-eo0frl4.pdf?1.22.12> Hozzáférés: 2025.08.11.
- http2 <https://natura2000.eea.europa.eu/> Hozzáférés: 2025.08.11.
- http3 <https://www.dunaipoly.hu/hu/helyek/vedett-teruletek/ramsari-teruletek/ipoly-volgy> Hozzáférés: 2025.08.11.
- http4 http://zoldutak.hu/oroksegeink-utjan-zoldut/?fbclid=IwY2xjawJbd1hleHRuA2FlbQIxMQAB-HcANgo3FZtHuScNns6wQhdUglgC3R1fEW-CqG0kHH27XclGhrmf_Rdt3t3w_aem_TIKHBN6sgOTmM5AFwnsX0g Hozzáférés: 2025.08.11.
- http5 https://sugarkankalin.hu/?page_id=836 Hozzáférés: 2025.08.11.
- http6 <https://www.oee.hu/hirek/agazati-szakmai/iden-450-hektarra-no-az-ujszulottek-erdeje-27-hektar-erdovel-jarult-hozza-az-ipoly-erdo-zrt> Hozzáférés: 2025.08.11.
- http7 <https://kormany.hu/hirek/iden-450-hektarra-no-az-ujszulottek-erdeje> Hozzáférés: 2025.08.11.

The natural values of the Börzsöny-Ipoly Valley based on a survey of local residents

G. HALÁSZ^{1,2}, A. HAVEL^{1,2}, D. SALÁTA², J. KÁPOSZTA³, K. KURCZ⁴, E. TORMÁNÉ KOVÁCS²

¹Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Environmental Doctoral School
H-2100 Gödöllő, Páter Károly utca 1., Hungary; e-mail: haligery@gmail.com

²Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Institute for Wildlife Management and Nature Conservation, Department of Nature Conservation and Landscape Management
H-2100 Gödöllő, Páter Károly utca 1., Hungary

³Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Institute of Rural Development and Sustainable Economy, H-2100 Gödöllő, Páter Károly utca 1., Hungary

⁴János Selye University, Faculty of Economics and Informatics
FEI UJS - 3322 Bratislavská cesta, 945 01 Komárno, Slovakia

Keywords: natural values, protected areas, land use change, benefits from natural resources, connection to nature, social science survey

Abstract: The main objective of our article is to explore what the residents of the settlements in the Börzsöny-Ipoly Valley (the area bordered by the western and eastern regions of Börzsöny and the Lower Ipoly Valley) consider the most important natural and landscape values of the region, how and to what extent they are attached to them, and how this shapes their sense of identity. For our research, we conducted semi-structured interviews with 118 local residents in 12 settlements. The interview transcripts were subjected to qualitative and quantitative content analysis. Our results show that locals consider water resources (the Ipoly River, streams, springs, lakes) and wetlands, as well as natural formations and terrestrial habitats to be the most important natural and landscape values of the region. The majority have a present and active connection to the Börzsöny (hiking, excursions, walking), while the Ipoly evokes childhood memories and is a place of spiritual and mental rejuvenation. Water sports are less important to them. Mushroom picking is the most common form of using the natural resources, but locals also collect medicinal herbs, wild plants, and flowers. The changes and transformations in land-use are striking: berry orchards are being dismantled, animal husbandry has largely ceased, and monocultural cultivation and the concentration of land ownership are on the rise. On the positive side, however, some farmers are experimenting with newer, more productive fruit varieties. Respondents' knowledge of nature conservation in the region varies. The protection of natural environmental values is mainly represented by municipal waste collection and river cleaning. Therefore, it would be useful to establish a regional selective waste collection system. The infrastructure elements of environmental education (forest schools, nature trails, visitor centers, greenways) are quite inadequate in the region, and it would be important to expand them. There is a need for organized efforts to shape the attitudes of local residents (some schools have good practices in this regard) and improve their environmentally conscious mindset. All this would have a positive impact on the waste management practices of families and their attitude towards protected areas. In addition to educational institutions and civil society organizations, the Danube-Ipoly National Park Directorate and the professional staff of Ipoly Erdő state forestry company could be key partners in educating locals about the environment and expanding their knowledge. All this is essential for the long-term, conscious and sustainable management as well as for the conservation of natural resources, which are one of the most important foundations of life for the region's population.

A műre a Creative Commons4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik:
CC-BY-NC-ND-4.0.

This work is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

